

W numerze m.in.:

- **Medialne gry językowe w przestrzeni edukacyjnej**
- **Bez ocen na lekcjach plastyki?**
- **Innowacja – siostra logopedii, czyli o potrzebach współczesnej terapii**

**EDU
SFE
RA**

PAŹDZIERNIK
NR 2/2023
ISSN 2719-5627

Jak dbać o prawidłowy rozwój dziecka

W I E L K O P O L S K I   B I U L E T Y N   E D U K A C Y J N Y

ODN
Centrum Doskonalenia Nauczycieli
w Kaliszu

CDN
Centrum Doskonalenia Nauczycieli
w Karczewie

CDN
Centrum Doskonalenia Nauczycieli
w Łanach

CDN
Centrum Doskonalenia Nauczycieli
w Pleszewie

ODN
Centrum Doskonalenia Nauczycieli
w Wągrowie

Kaliski Konkurs Informatyczny

Kaliski Konkurs Informatyczny o zasięgu ogólnopolskim jest organizowany przez Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu oraz IV Liceum Ogólnokształcące im. Ignacego Jana Paderewskiego w Kaliszu. Konkurs odbywa się pod patronatem Marszałka Województwa Wielkopolskiego i Wielkopolskiego Kuratora Oświaty.

Wielkopolskie Seminarium Astronomiczne

Wojewódzki Konkurs Astronomiczny na referat z zakresu astronomii i astronautyki

W Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, wyjątkowo w tym roku, odbędzie się Wojewódzki Konkurs Astronomiczny na referat z zakresu astronomii i astronautyki dla uczniów szkół ponadpodstawowych oraz Wojewódzkie Młodzieżowe Seminarium Astronomiczne.

Organizatorem konkursu oraz seminarium jest Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu przy współpracy ze Szkolnym Planetarium im. Twórcy Andrzeja Owczarka w Potarzycy.

Organizatorem 50. Ogólnopolskiego Młodzieżowego Seminarium Astronomiczno-Astronautycznego im. Profesora Roberta Głębockiego jest Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne w Grudziądzu.

Patronat merytoryczny nad przebiegiem konkursu i seminarium sprawują: Polskie Towarzystwo Astronomiczne, Polskie Towarzystwo Miłośników Astronomii oraz Polska Agencja Kosmiczna.

W NUMERZE

Szanowne Koleżanki Nauczycielki i Szanowni Koledzy Nauczyciele,

Dzisiejszy numer „Edusfery” jest wyjątkowy. Materiał zawarty w piśmie odnosi się do pracy z dziećmi w celu zapewnienia im wszechstronnego rozwoju.

Pani Lidia Gośka w artykule „Jak dbać o prawidłowy rozwój dziecka” przedstawia funkcje percepcyjno-motoryczne, które wpływają na ogólny rozwój dziecka, a także na jego naukę i sprawność w wielu obszarach funkcjonowania. Funkcje te nierozzerwalnie wiążą się z myśleniem i działaniem. Jednocześnie autorka opisuje ćwiczenia mające służyć poprawie tych funkcji. Autorka skupia się na wyjaśnieniu, czym jest percepcja wzrokowa, ale nawiązuje także do innych. Co istotne omawia też rolę i wagę ćwiczeń relaksacyjnych i odprężających. Wyciszenie jest niezmiernie ważne i powinno kończyć wszelkie zajęcia stymulujące rozwój dziecka.

Ponadto podaje gotowe „przepisy” na rozwijanie tych funkcji. I to jest chyba najważniejsze. Ćwiczenia takie mogą bowiem być wykonywane z udziałem dorosłych, nie tylko nauczycieli i wychowawców przedszkolnych i szkolnych.

Pani Alina Płazik-Janiszewska skupia się z kolei na tym, jak myśleć wizualnie, a Agnieszka Lipska wzbogaca te treści o sztukę wizualną i jej wpływ na wrażliwość i emocje dzieci, młodzieży i dorosłych.

Oczywiście to nie są wszystkie tematy poruszane w dzisiejszym numerze. Gorąco zachęcam do lektury całego czasopisma.

Jarosław Wujkowski

Dyrektor Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli

[Lidia Gośka](#)

**Jak dbać o prawidłowy rozwój
dziecka** s. 4

[Alina Płazik-Janiszewska](#)

Myślenie wizualne s. 9

[Agnieszka Lipska](#)

**Widzę, czuję, wiem – czyli rola
sztuk wizualnych w kształtowa-
niu wrażliwości estetycznej** s. 15

[Natalia Młynarek](#)

**Innowacja – siostra logopedii,
czyli o potrzebach współczesnej
terapii** s. 23

[Anna Maćkowiak](#)

**Medialne gry językowe
w przestrzeni edukacyjnej** s. 28

[Rafał Jakubowski](#)

**Innowacja „Zielona energia, zie-
lony świat w szkole dla innowa-
tora w Jankowie Zaleśnym”** s. 35

[Magdalena Kozak-Jabłońska](#)

Bez ocen na lekcjach plastyki? s. 39

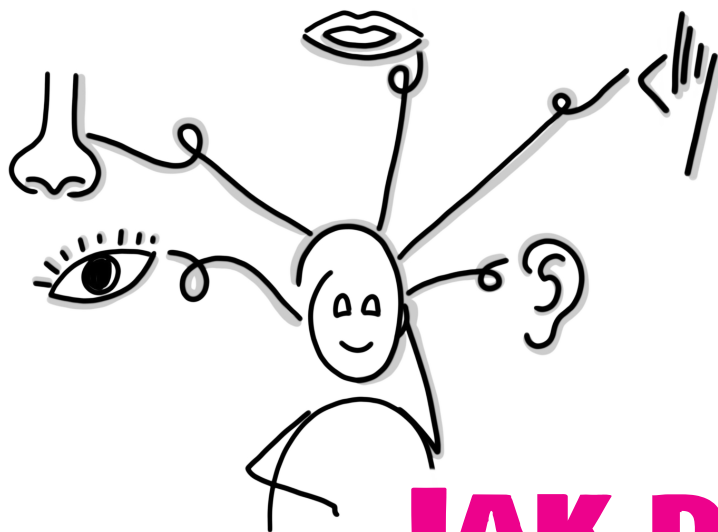
[Izabella Bartol](#)

[Katarzyna Włodkowska](#)
Filmoterapia w szkole s. 43

Redakcja: Wojciech Kos (red. naczelny), Jarosław Wujkowski (sekretarz red.), Iwona Gubańska (korekta), Ewa Kowalczyk-Wiśniewska (rysunki), Rafał Lisiak (projekt, łamanie)

Wydawca: Departament Edukacji i Nauki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu

Druk: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, ul. Wrocławska 182, 62-800 Kalisz

JAK DBAĆ O PRAWIDŁOWY ROZWÓJ DZIECKA

Dziecko jest pergaminem szczelnie zapisanym drobnymi hieroglifami, których część tylko zdołasz odczytać, a niektóre potrafisz wytrzeć lub tylko zakreślić i własną zapełnisz treścią.

Janusz Korczak

LIDIA GOŚKA

Funkcje percepcyjno-motoryczne wpływają na ogólny rozwój dziecka, a także na jego naukę i sprawność w wielu obszarach funkcjonowania. Funkcje te nierozzerwalnie wiążą się z myśleniem i działaniem. Poniżej przedstawiam definicje poszczególnych funkcji percepcyjno-motorycznych oraz zbiory wybranych ćwiczeń rozwijających i usprawniających je u dzieci.

Percepcja wzrokowa jest nazywana także spostrzeganiem wzrokowym. To zdolność do „wychwytywania”, rozpoznawania i różnicowania bodźców wzrokowych oraz ich prawidłowego interpretowania. Jest to także umiejętność skupiania wzroku na danej rzeczy, czynności, spostrzegania barwy i kształtu oraz wyodrębniania poszczególnych elementów z całości, z tła. Percepcja wzrokowa nie ma związku z wadami wzroku. W percepcji tej głównie chodzi o przetwarzanie przez oczy tego, co człowiek widzi, a interpretacja tego, co jest widziane, zachodzi w mózgu, a nie w oku. Warunkiem prawidłowego rozpoznawania bodźców jest sprawny analizator wzrokowy oraz prawidłowo rozwinięta percepcja wzrokowa. Deficyty w zakresie percepcji wzrokowej wpływają przede wszystkim na trudności w nauce czytania i pisania.

Ćwiczenia percepcji wzrokowej:

- układanie puzzli, wszelkie układanki, budowanie z klocków, składanie wielu elementów w jedną całość (np. składowanie pociętego obrazka, widokówki, kartki pocztowej w jeden obrazek);
- wyszukiwanie par takich samych przedmiotów;
- łączenie przedmiotu z jego cieniem;
- tworzenie rysunków poprzez łączenie kropek, cyfr, liter;
- ćwiczenie „znajdź różnice pomiędzy dwoma obrazkami”;
- wyszukiwanie na obrazku elementów, które się powtarzają;
- rysowanie po śladzie;
- układanie obrazka z figur geometrycznych;
- odwzorowywanie rysunku, kończenie rysowania rozpoczętego rysunku.

Percepcja słuchowa jest to zdolność do odbioru, rejestrowania i rozróżniania bodźców dźwiękowych z otoczenia. Jest to podstawa do prawidłowego rozwo-

ju mowy, a także do przygotowania do nauki czytania. Jednakże sama możliwość słyszenia, prawidłowy słuch u dziecka nie są jednoznaczne z prawidłowo rozwiniętą percepcją słuchową. Z percepcją słuchową powiązany jest słuch fonematyczny, który jest tak ważny w przygotowaniu do nauki czytania, a jest to zdolność do różnicowania elementów mowy, co oznacza, że dziecko może wyodrębnić z wypowiedzi drugiej osoby wyrazy w zdaniach, sylaby w wyrazie oraz głoski w wyrazie. Dzięki słuchowi fonematycznemu dziecko może także wyodrębnić podobnie brzmiące wyrazy, sylaby, głoski. Słuch fonematyczny to również część percepcji wzrokowej, która umożliwia odtwarzanie różnych cech głosek, na przykład poprawną wymowę głosek.

Ćwiczenia percepcji słuchowej:

- czytanie na głos poszczególnych wyrazów, sylab, liter;
- opowiadanie treści rysunku, ustne opisywanie obrazka;
- nastuchiwanie dźwięków pochodzących z otoczenia;
- nastuchiwanie i wyodrębnianie głosek z nagrania;
- rozpoznawanie źródeł dźwięku;
- głośne sylabizowanie wyrazów;
- dzielenie wyrazów na sylaby i głoski;
- ćwiczenia rytmiczne;
- pisanie ze słuchu, dyktanda;
- rysowanie ze słuchu (według instrukcji słownej);
- dyktanda graficzne – łączenie przedstawionego rysunku według instrukcji słownych.

Koordinacja wzrokowo-ruchowa jest umiejętnością łączenia tego, co widzi oko z tym, co wykonuje ręka, a więc połączenie bodźców wzrokowych z ruchem. Bardzo ważna w życiu codziennym jest prawidłowo rozwinięta koordynacja wzrokowo-ruchowa, ponieważ bez tej umiejęt-

ności nie potrafilibyśmy pisać, rysować, manipulować przedmiotami oraz mielibyśmy trudności z podstawowymi czynnościami związanymi z samoobsługą.

Ćwiczenia koordynacji wzrokowo-ruchowej:

- wypełnianie kształtów kolorem (wszelkie kolorowanki, zamalowywanie kształtów);
- wycinanie elementów;
- rysowanie i pisanie po śladzie;
- dorysowywanie brakujących elementów rysunku;
- odtwarzanie wzorów;
- rysowanie szlaczków,
- przepisywanie, przerysowywanie;
- wyodrębnianie i wykreślanie wyrazów z rzędów liter;
- łączenie kropek, cyfr, liter;
- rysowanie konturów według wzoru,
- wodzenie palcem po liniach, szukanie drogi w labiryncie.

Orientacja przestrzenna to czynność powiązana ze świadomością położenia swojego ciała w przestrzeni. Dużą rolę w orientacji przestrzennej gra wzrok oraz receptory grawitacyjne. To także umiejętność odróżniania prawej i lewej strony oraz orientowanie się w schemacie własnego ciała, na kartce papieru, określanie stosunków pomiędzy przedmiotami.

Ćwiczenia orientacji przestrzennej:

- ćwiczenia z wykorzystaniem map;
- kodowanie;
- wyszukiwanie informacji z tabelki;
- wyszukiwanie elementów według kodu, schematu;
- łączenie elementów według schematu;
- zabawy z piłką, woreczkami;
- zabawa „ciepło-zimno” – chodzenie z zakrytymi oczami według instrukcji słownej.

Koncentracja uwagi jest umiejętnością

skupiania się na danej czynności. Koncentracja uwagi jest nierozzerwalnie związana z wybiórczością, tak by do naszej świadomości docierały tylko informacje istotne lub te, na których chcemy się skupić w danej chwili. Bardzo często dzieci i młodzież mają trudności z koncentracją uwagi, przez co występują trudności w nauce. Istnieje wiele tak zwanych „dystraktorów”, czyli czynników, które rozpraszają naszą uwagę. Takimi „dystraktorami” są na przykład: hałas z ulicy, włączony telewizor, dźwięk telefonu, mrugająca lampa, rozmowy w tle, szумы, szelesty, włączanie i wyłączenie danego gadżetu, np. długopisu. Te dystraktory są zewnętrzne. Poza nimi występują także „dystraktory wewnętrzne”, takie jak niska samoocena, niskie aspiracje, choroby, przyjmowanie niektórych leków, stres oraz zaburzenia funkcji poznawczych i specyficzne trudności w uczeniu się.

Ćwiczenia koncentracji uwagi:

- wyszukiwanie szczegółów w ilustracji, obrazku;
- układanie puzzli, układanek, klocków, domino;
- rozwiązywanie rebusów;
- liczenie wstecz w pamięci, np. od 20 do 0;
- głoskowanie wstecz, np. domino: o-n-i-m-o-d;
- układanie sekwencji obrazków, opowiadanie historyjki obrazkowej;
- gry logiczne, zręcznościowe, np. memory, bierki;
- zabawa, np. rysowanie na plecach drugiej osoby, która musi zgadnąć, co zostało narysowane;
- rozwiązywanie krzyżówek, sudoku, labirynty;
- rysowanie odbić lustrzanych na papierze milimetrycznym;
- wyszukiwanie różnic pomiędzy obrazkami;
- nastuchanie odgłosów w najbliższym otoczeniu.

Pamięć jest to zdolność do rejestrowania oraz ponownego przywoływania informacji, a także wrażeń zmysłowych, skojarzeń. Dzięki pamięci możemy nie tylko rejestrować informacje i wrażenia, ale także je przechowywać, a potem odtwarzać. Występują różne rodzaje pamięci. Najprostszy podział to pamięć długotrwała i krótkotrwała. U dzieci i młodzieży czasami występują zaburzenia pamięci lub trudności w obszarze zapamiętywania nowych informacji.

Ćwiczenia pamięci:

- zapamiętywanie nowych wyrazów, krótkich tekstów i pisanie ich z pamięci;
- odpowiadanie na pytania dotyczące przeczytanego lub wysłuchanego tekstu;
- uzupełnianie brakującymi wyrazami tytułów znanych książek lub filmów;
- odtwarzanie z pamięci np. drogi do szkoły, drogi z domu do sklepu, na plac zabaw;
- gra memory;
- tworzenie „pałacu pamięci” lub „łańcuszka skojarzeń”;
- uczenie się na pamięć wierszy, krótkich rymowanek;
- powtarzanie instrukcji wykonania jakiejś czynności, na przykład pieczenia ciasteczek zgodnie z określoną kolejnością.

Logiczne myślenie jest to integrowanie, łączenie ze sobą informacji, potocznie jest to też rozumowanie. To także samodzielne myślenie i wyciąganie wniosków na podstawie zgromadzonych wcześniej informacji. Logiczne myślenie odgrywa znaczącą rolę w edukacji człowieka, ale przede wszystkim w codziennym jego funkcjonowaniu. Ta umiejętność pozwala ludziom podejmować słuszne decyzje w życiu, wyciągać właściwe wnioski oraz rozwiązywać różnego rodzaju problemy. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają trudności właśnie w obszarze

logicznego myślenia.

Ćwiczenia logicznego myślenia:

- rozwiązywanie zadań z tekstem w formie pisemnej lub ustnej;
- rozwiązywanie krzyżówek;
- ćwiczenia matematyczne;
- gry strategiczne, np. „planszówki”, takie jak: „Na skrzydłach”, „Monopoly”, „Ubongo”;
- gra w szachy;
- programowanie;
- łamigłówki, zagadki, rebusy, sudoku.

Zasób słownictwa i wiadomości zwiększa się i wzbogaca niemal przez całe nasze życie. W rozwijaniu zasobu słownictwa i wiadomości u dzieci istotną rolę odgrywają rodzice i opiekunowie, ponieważ to oni od najmłodszych lat życia dziecka są głównymi dla swoich pociech „przykładami” tego, jak wypowiadać się, w jaki sposób mówić i jakiego słownictwa używać. To właśnie rodzice wzbogacają słownictwo dziecka, sprawiają, że dziecko zdobywa coraz to nowe wiadomości. Dziecko poznaje świat w głównej mierze dzięki rozumieniu mowy. Z kolei mowa i wypowiadanie się przy pomocy słów pozwala matemu człowiekowi wyrazić swoje potrzeby, pragnienia, emocje, uczucia i spostrzeżenia. Wiadomości, które stopniowo i w zależności od wieku zdobywa dziecko, przekładają się na jego myślenie i działanie, a także na zdobywanie przez niego nowych umiejętności.

Ćwiczenia rozwijające zasób słownictwa i wiadomości:

- wymyśl słowo, które oznacza to samo;
- wymyśl słowo o przeciwnym znaczeniu;
- znajdź słowo, które brzmi tak samo/podobnie, ale oznacza coś innego;
- układamy zagadki;
- wymyślamy historyjki;
- opowiadamy bajki;
- wymyślamy wyrazy na podaną literę;

- opisywanie obrazków;
- zabawa w kończenie zdań;
- nadawanie tytułu obrazkowi;
- zabawa w skojarzenia, np. jabłko-o-woc-truskawka-kolor czerwony-zachód słońca itd.;
- zabawa w dobieranie określeń, na przykład pies: mały, rudy, wierny itp.

Motoryka mała – są to, najprościej rzecz ujmując, sprawności rąk i palców, takie jak chwytanie, ugniatanie, zaciskanie, manipulowanie przedmiotami, rysowanie i pisanie. Trudności w obszarze motoryki małej można zaobserwować podczas codziennych czynności samoobsługowych, jakie wykonuje dziecko oraz podczas pierwszych prób rysowania, a potem pisania.

Ćwiczenia motoryki małej:

- wszelkiego rodzaju zabawy paluszkowe, na przykład: „Kosi-kosi łapci”, „Rodzinka”, „Rączki klaszczą klap-klap”, „Idzie kominiarz po drabinie”, „Biedronka mała robaczki spotkała” i wiele, wiele innych;
- proste czynności: klaskanie, pocieranie rączek o siebie, chwytanie przedmiotów, łapanie przedmiotów, wrzucanie przedmiotów do pudełek, otwieranie i zamykanie pudełek, zapinanie guzików, sznurowanie;
- zabawy plastyczne: lepienie z plasteliny, modeliny, ciastoliny i innych, różnorodnych mas plastycznych;
- rysowanie szlaczków, rysowanie po śladzie;
- ćwiczenie chwytu pęsetowego poprzez trening palca wskazującego i kciuka (chwytanie i upuszczanie kuleczek o różnej strukturze chwytem pęsetowym).

Motoryka duża to sprawności, które obejmują ruchy całego ciała, na przykład chodzenie, skakanie, bieganie, jazda na rowerze, pływanie, gra w piłkę. Te czynności angażują niemal całe ciało i zmuszają je

do aktywności. Motoryka duża wiąże się z równowagą i koordynacją wielu części ciała. Jeśli motoryka duża u dziecka nie rozwija się prawidłowo, to jego ruchy są niezgrabne, wypuszcza przedmioty z rąk, potyka się, wchodzi i schodzi po schodach niepewnie, nie na przemian, ale dokładając drugą stopę. Trudności w obszarze motoryki dużej występują także, gdy dziecko ma trudności w czynnościach samoobsługowych, na przykład w samodzielnym ubieraniu się.

Ćwiczenia motoryki dużej:

- naprzemienne ruchy rąk i nóg, naprzemienne wchodzenie i schodzenie po schodach;
- tor przeszkód, gdzie połączony jest bieganie, chwytanie piłki, rzuty, turlanie, przeskakiwanie lub omijanie przeszkód itp.;
- jazda na rowerze, hulajnodze, wrotkach/rolkach;
- wspinanie się, przeskakiwanie przez przeszkody, omijanie przeszkód, turlanie się, gra w piłkę, ćwiczenia z piłkami, pływanie;
- skoki przez skakankę, gra w gumę.

Sprawność manualna i grafomotoryczna

wiąże się z motoryką małą. Są to czynności rąk, palców, które umożliwiają rysowanie, kreślenie, pisanie, wycinanie, zapinanie guzików, sznurowanie butów. Podczas ćwiczeń sprawności manualnej i grafomotorycznej warto jest zwrócić uwagę na prawidłowe napięcie mięśni rąk i palców, właściwy nacisk kredki/ołówka na kartkę papieru, tak aby nie był ani zbyt mocny, ani zbyt słaby, a także na prawidłowy chwyt narzędzia do pisania i rysowania.

Ćwiczenia sprawności manualnej i grafomotorycznej:

- kreślenie w powietrzu „ósemek”, fal i innych kształtów;
- rysowanie po śladzie, łączenie kropek;

- nawijanie nitki na kłębek;
- wszelkiego rodzaju zabawy plastyczne związane z rysowaniem, malowaniem, lepieniem z mas plastycznych;
- wypełnianie konturów, czyli tzw. „kolorowanki”;
- nawlekanie koralików, przeciąganie sznurków przez otwory;
- przekładanie drobnych elementów typu koraliki, małe zabawki „chwytem pęsetowym”;
- ugniatanie kulek z papieru, bibuły, plasteliny;
- wypełnianie konturów przy pomocy kreskowania, kropkowania, kratkowania;
- rysowanie szlaczków (niech wzór powtórza się rytmicznie);
- rysowanie, kreślenie, pisanie.

Integracja sensoryczna jest pojęciem obszernym, ale najogólniej rzecz ujmując, jest to zdolność do rozpoznawania i przetwarzania informacji, które są dostarczane z otoczenia za pomocą bodźców. To właśnie dzięki integracji sensorycznej dziecko poznaje świat wielozmysłowo.

Ćwiczenia sensoryczne dla dziecka:

- ścieżka sensoryczna – przygotowanie „dywanu” z kartonu i podzielenie go na kilka części, a następnie położenie lub przyklejenie na nim przedmiotów/darów natury o różnych fakturach (ziarnka kawy, szyszki, żółędzie, piasek, muszle, gałuszki, kamienie, pompony z włóczki, wata, papier ścierny lub inne, bezpieczne przedmioty);
- piłeczki sensoryczne o różnych fakturach, które dziecko turla, przekłada z ręki do ręki, chwyta i podaje;
- dotykowe pudełko/worek – w pudełku lub worku umieszcza się różne przedmioty (przytulanka, piłka, przedmioty codziennego użytku itp.), a zadaniem dziecka jest zgadnięcie tylko przy pomocy dotyku, jaka rzecz jest w środku;
- kąpiel wielozmysłowa – podczas kąpieli

- należy przygotować dla dziecka myjki/gąbki o różnych strukturach i kształtach oraz kosmetyki do kąpieli w postaci pachnących płynów, olejków, kulek do kąpieli i innych; im bardziej urozmaicimy dziecku kąpiel, tym lepiej, ręczniki również mogą mieć różne struktury;
- naleśnikowanie – przygotowanie koca i rolowanie dziecka w środku koca, tak jak roluje się naleśnik; ważne, by rolować dość ciasno, a potem energicznie, jednym ruchem rozwijać naleśnik, dbając przy tym o bezpieczeństwo dziecka;
- malowanie dłońmi, stopami – można malować farbami plakatowymi, ale także wykorzystywać do tego barwniki spożywcze, kremy do ciast, pieczywa itp.;
- wyszukiwanie przedmiotów – wsypujemy do miski ryż/kaszę/ziarnka kawy/kuleczki hydrożelowe/piasek i ukrywamy w środku różne przedmioty, które dziecko musi znaleźć;
- huśtawki, hamaki, fotele bujane, skakanie na dużej piłce.

Ćwiczenia relaksacyjne i odprężające

- bardzo istotnym elementem rozwoju dziecka jest zadbanie o jego relaks i odpoczynek. Wyciszenie jest bardzo istotne i powinno kończyć wszelkie zajęcia stymulujące rozwój dziecka, czy to zajęcia specjalistyczne w przedszkolu/szkole, czy też ćwiczenia, które dziecko wykonuje w domu z rodzicem/opiekunem.

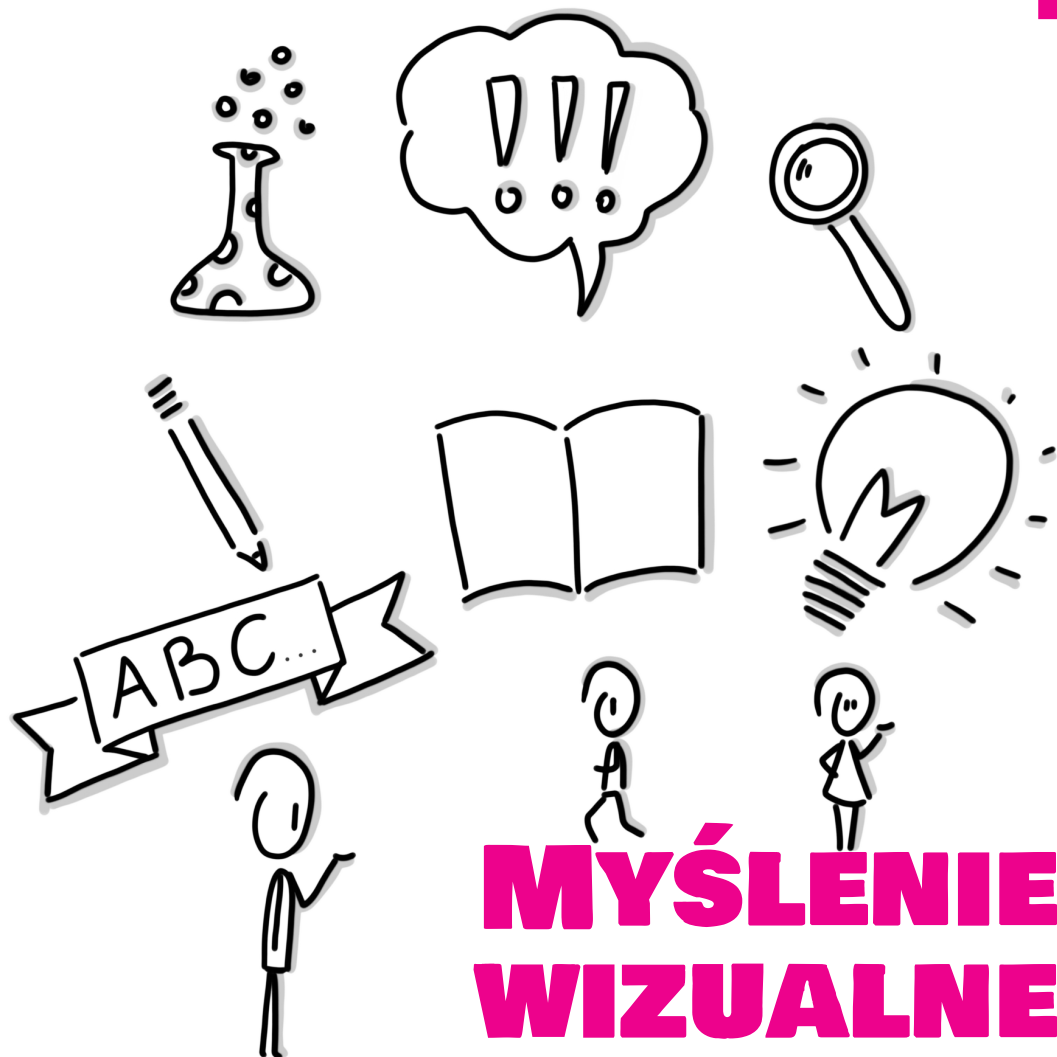
Ćwiczenia relaksacyjne i wyciszające:

- leżenie w ulubionej pozycji, na wygodnym podłożu i słuchanie muzyki klasycznej (proponowane utwory: „Cztery pory roku” Vivaldiego, „Duet kwiatów” z opery „Lakme”, „Walc kwiatów” i inne utwory z „Dziadka do orzechów” itp.);
- „Leniwy kot” – dziecko udaje, że jest kotem, który jest nieco rozleniwiony (miauczy, mruczy, ziewa, przeciąga się, wykonuje „koci grzbiet”, przeciąga się),

- rodzic/terapeuta w spokojny sposób wypowiada komendy, które dziecko ma wykonywać udając leniwego kota;
- „Drzewo” – dziecko udaje, że jest drzewem, którego liście szeleszczą na wietrze, a gałęzie poruszają się;
  - „Drwal” – dziecko zaplata dłonie i wyciąga je ponad głowę, mając przy tym ręce proste w łokciach, a następnie udając drwala naśladuje rąbanie drewna, mocno przy tym uderzając o miękkie podłóżę typu materac lub poduszka;
  - „Krowa” – kolana i dłonie dziecka muszą przylegać do maty/dywanu, nadgarstki w tej samej linii, co ramiona, następnie należy opuścić delikatnie głowę i spojrzeć w podłogę niczym krowa, potem należy podnieść pośladki w kierunku sufitu, a podbrzusze kierować w stronę podłóża;
  - inne ćwiczenia oddechowe i uważności polegające na skupieniu się na ciele dziecka i na samym oddechu.

LIDIA GOŚKA

magister pedagogiki w zakresie edukacji wczesnoszkolnej z plastyką, pedagogiki szkolnej, pedagogiki specjalnej, terapii pedagogicznej, socjoterapii i rewalidacji; pedagog szkolny i specjalny w szkole podstawowej (z oddziałami przedszkolnymi); zainteresowania z zakresu sztuk plastycznych: malarstwo, decoupage, florystyka; w pracy wykorzystuje elementy terapii poprzez sztukę i integracji sensorycznej.

MYŚLENIE WIZUALNE

ALINA PŁAZIAK-JANISZEWSKA

Żyjemy w świecie informacji. Każdego dnia dociera do naszych mózgów mnóstwo bodźców. Nie sposób zmienić tego zjawiska. Jeszcze sto lat temu nasi przodkowie otrzymywali około 100 razy mniej informacji niż my, a ci, którzy żyli jeszcze wcześniej – zapewne przez całe życie nie przetworzyli ich tyle, ile współczesny człowiek, oglądający w telewizji wieczorne wiadomości.

Smutna wiadomość jest taka, że mózg nie ewoluje tak szybko, jak następują zmiany cywilizacyjne i nie potrafi sprawnie przetwarzać tak wielu danych! Możemy jednak poznawać tajniki pracy mózgu, co się już obecnie dzieje dzięki technikom nieuobrazowania i wykorzystywać tę wiedzę w codziennej praktyce edukacyjnej, a przez to zadbać o większą efektywność uczenia się i nauczania. Na szczęście zasady te są proste i nie wymagają szczególnych środków. Warto zapoznać się z chociażby z myśleniem wizualnym, które stało ostatnio modne, a to za sprawą m.in. efektownych obrazowych notatek (np. Sketchnoting, Graphic Recording, Graphic Facilitation), wykorzystywanych szeroko także w biznesie. Ale myślenie wizualne – to przede wszystkim sposób myślenia, wykorzystujący najważniejszy ze zmysłów – czyli wzrok (w oczach znajduje się aż 70% receptorów sensorycznych, którymi odbieramy rzeczywistość) oraz odwoływanie się do wyobraźni, skojarzeń, a dopiero później – do umiejętności obrazowania myśli, które wiąże się z koleją z rysowaniem, notowaniem, itp.

Stare przysłowie chińskie mówi: **„Jeden obraz mówi więcej niż słowo”**. I rzeczywiście tak jest, przemawia za tym wiele badań naukowych. Zaczniemy od tego, że pokazany obraz (może to być także rekwiyt, krótki film) przyciąga i skupia uwagę odbiorców, wycisza i potęguje zainteresowanie poruszonym tematem, a przez to zapamiętują oni podane informacje lepiej. Zachodzi tu zjawisko podwójnego kodowania, informacja zostaje zapisana w pamięci za pomocą kodu werbalnego i wizualnego. Oba kody funkcjonują niezależnie od siebie, jeśli jeden z nich zostanie zapomniany, zawsze można sięgnąć - po drugi. Jak pokazują proste badanie mózgu rezonansem magnetycznym – wypowiedziane słowo (np. lampa) aktywuje ok. 1/4 mózgu, a obraz lampy –

już 3/4 mózgu. Do zrozumienia sensu obrazu wystarczy zaledwie 0,01 sekundy, gdy zrozumienie słuchanego słowa - wymaga już 0,5 sekundy, a czytanego aż 1- 2 sek. (w zależności od umiejętności czytania), a jeśli pojawią się jakieś niezrozumiałe pojęcia, wyrazy w języku obcym - następuje kolejne spowolnienie, bo mózg koniecznie chce wiedzieć, rozumieć, identyfikować, a to wymaga czasu. Jak widać, za korzystaniem z obrazów – przemawia także sprawne przetwarzania informacji. Wystarczy przywołać tu jako przykład znaki drogowe. Trudno sobie wyobrazić, aby jadący szybko kierowcy czytali na znakach czy też bilbordach – tekst. Wystarczy im jedno spojrzenie, aby zrozumieć sens komunikatu. Warto podkreślić, że każdy obraz uaktywnia wyobraźnię, a to z kolei wiąże się emocjami, które są konieczne do zaangażowania się w proces uczenia się. Niewątpliwie rysowanie kojarzy się z zabawą i pozytywnymi uczuciami.

Oczywiście, wizualizowanie, wyobrażanie sobie, zastępowanie abstrakcyjnych pojęć – obrazami nie jest niczym nowym. Procesy wizualizacji wykorzystywano w starożytności do zapamiętywania długich tekstów, przemówień, opowieści, bo zanim nastąpiła era szybkiego zapisu i taniego papieru, opierano się przecież na ustnych przekazach. To właśnie w obrazach (i w wyobraźni) tkwi tajemnica skuteczności mnemotechnik. I dzisiaj możemy skorzystać z dawnych dobrych praktyk. Wiemy, jak pobudzać wyobraźnię, aby efektywnie zapamiętywać informacje: powstałe obrazy powinny być bardzo konkretne, szczegółowe, kolorowe, prezentujące dziwaczne, nietypowe, wyolbrzymione rzeczy, dynamiczne, budujące akcję, ruch i najlepiej, żeby cechowały się dowcipem. Warto przy tym uwierzyć, że to, co dzieje się w ludzkiej wyobraźni, jest tak samo realne jak to, co dzieje się w rzeczywistości. Tak więc każda mnemotech-

nika wykorzystuje ten sam mechanizm, czyli wyobrażnię i skojarzenia. Nieznane pojęcia/liczby, wzory itp. kojarzymy z czymś znanym i konkretnym, na zasadzie podobieństwa, np. 0 to jajko.

Jednym z przykładów zastosowania myślenia wizualnego jest tworzenie graficznych notatek – jako sposób przedstawiania myśli za pośrednictwem obrazów. To polisensoryczne działanie, ponieważ wymaga zaangażowania dotyku poprzez pisanie, dotykanie papieru, markerów, kredek; słuchu – wychuchanie się wykład, wzroku – czyli przetwarzanie informacji na różne kształty, symbole, kolory, tabele itp., a nawet – węchu – jeśli wykorzystujemy zapachowe markery. Jak dodają autorzy i autorki *Design thinking dla edukatorów*: „W trakcie rysowania mózg organizuje informacje w intuicyjny i symultaniczny sposób, a stosowanie visual thinking sprzyja aktywizowaniu nie tylko obu półkul, ale także tych obszarów mózgu, które pozostają w uśpieniu. Należy pamiętać również o tym, że mózg lubi ruch. W trakcie rysowania wykorzystuje on pamięć mięśniową, angażuje się w przyswajanie informacji. Myśli i przetwarza. To pozwala mu wyjść poza schematy postrzegania linearnego, pozwala efektywnie pracować z informacją, treścią – i otwiera przestrzeń do rozwoju myślenia.”¹ Oczywiście, obecnie mamy cały ciekawy system graficznych notatek, do tej grupy można zaliczyć także mapę myśli, będącą strukturalnym rysunkiem, który za pomocą strzałek, okręgów, obrzązków, pokazuje nieliniarne zależności pomiędzy pojęciami kluczowymi z danego zagadnienia.

Ciekawą propozycją wizualizacji, stosowaną także w dramie, jest „ożywianie” przedmiotów, osób. Metodę tę można wykorzystać podczas wycieczki do muzeum, w trakcie analizy i interpretacji obrazów

czy też tekstów literackich. Uczniowie i uczennice uważnie oglądają obraz Jana Van Eyka pt. Portret małżonków Arnolfinich (1434), nazywają postaci, zwierzę, przedmioty namalowane przez artystę, a następnie wchodzą w ich rolę, starając się ustawić tak, jak to przedstawił malarz. Następnie zastygają na chwilę w pozie, tworząc „obraz”. Po chwili, na znak osoby prowadzącej zajęcia, kolejne osoby odpowiadają na pytania:

Kim jesteś?

Co robisz? Co czujesz?

Dlaczego to robisz?

Co chcesz osiągnąć przez to, co robisz?

Skąd wiesz, że takie zachowanie jest odpowiednie w danej sytuacji?

*Jak jest twoja filozofia życiowa?*²

Oczywiście, listę pytań można skrócić i dostosować do możliwości i doświadczenia dzieci. Warto zwrócić uwagę, że oddajemy głos także rzeczom, one także mają swoją opowieść. Pogłębiając sytuację dramową, można rozbudować działania o przedstawienie (np. w formie dramowej - pantomima albo graficznej – komiks) tego, co wydarzyło się wcześniej/później. Można także jeszcze inaczej spojrzeć na ten sam obraz i zachęcić, aby chętne osoby weszły w rolę malarza i opowiedziały o tym dziele z jego perspektywy, o procesie tworzenia, na przykład, jak się czuł, tworząc obraz? co go skłoniło do namalowania? w jaki sposób tworzył? kiedy?, jakie techniki zastosował, itp. W tej metodzie pojawia się wszystko, co lubi mózg, czyli obrazowość, emocje, ruch, wykorzystanie zmysłów, interakcje między uczniami i uczennicami.

Wykorzystywanie obrazów pojawia się także w rutynach myślenia krytycznego, które zostały opracowane przez Uniwersytet w Harvard w ramach projektu Visible Thinking in Projekt Zero. Jedna z rutyn została nazwana: Color, Symbol, Image (Kolor-Symbol-Obraz). Jest to narzędzie,

które zachęca do przedstawienia, pokazania idei, własnego rozumienia w sposób niewerbalny w trakcie słuchania, oglądania, czytania jakiegoś materiału. Technika ta świetnie sprawdza się do pokazania pierwszych intuicji, skojarzeń i emocji. Uczestnicy i uczestniczki zajęć wybierają kolor, symbol i obraz, które, według nich, będą się odnosić do idei omawianego tematu.³

To tylko kilka przykładów metodycznego zastosowania myślenia wizualnego na zajęciach. Kiedy przygotowujemy zajęcia, warto zastanowić się nad tym, co lubi nasz mózg, aby uzyskać najlepsze efekty. Pamiętając także, że mózg nie został stworzony do liczenia ani do czytania, ale do przetrwania. Cały czas jesteśmy spadkobiercami naszych przodków. Tylko szybka analiza rzeczywistości, obrazów pozwalała na rozpoznanie zagrożenia. Korzystajmy więc z zasobów ludzkiej wyobraźni!

PRZYPISY

- ¹ Grocholiński Piotr, Just Monika, Kołodziejczak Małgorzata, Michalska-Dominiak Beata, Michalska-Żyła Agnieszka, *Design thinking dla edukatorów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021, str. 81.)
- ² Opracowane na podstawie: Dziedzic A., Pichalska J., Świdorska E., *Drama na lekcjach języka polskiego*, WSiP, Warszawa 1992, str. 22.
- ³ Opracowane na podstawie: *Thinking Routine, Color, Symbol, Image*, dostęp online: <https://pz.harvard.edu/resources/color-symbol-image>, (dostęp online, 7.08.2023r.).

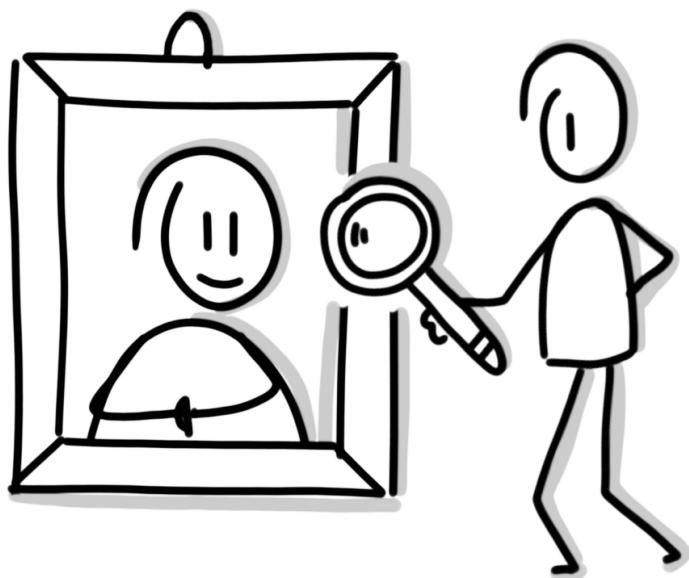
BIBLIOGRAFIA

Dziedzic A., Pichalska J., Świdorska E., *Drama na lekcjach języka polskiego*, WSiP, Warszawa 1992.
 Grocholiński Piotr, Just Monika, Kołodziejczak Małgorzata, Michalska-Dominiak Beata, Michalska-Żyła Agnieszka, *Design thinking dla edukatorów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021.
Thinking Routine, Color, Symbol, Image, dostęp online: <https://pz.harvard.edu/resources/color-symbol-image> (dostęp online, 7.08.2023r.)

ALINA PŁAZIAK-JANISZEWSKA

nauczycielka konsultantka ds. nauczania etyki i języka polskiego w ODN w Poznaniu

WIDZĘ, CZUJĘ, WIEM – CZYLI ROLA SZTUK WIZUALNYCH W KSZTAŁTOWANIU WRAŻLIWOŚCI

AGNIESZKA LIPSKA

Widzę...

Odnosząc się do dawnych definicji sztuki, a powstało ich dość wiele na przestrzeni czasu, pozwolę sobie stworzyć pewną ich kompilację wpisującą się bardziej we współczesne jej pojmowanie.

Sztukę postrzega się jako rodzaj – zazwyczaj ekspresyjnej – działalności ludzkiej poprzedzonej procesem twórczym, której efektem jest indywidualny produkt zawierający w sobie swoisty ładunek estetyczny. Sam Tatarkiewicz ujmował sztukę w system pewnych cech, do których zaliczał wytwarzanie piękna, odtwarzanie rzeczywistości, nadawanie rzeczom formy, wywoływanie estetycznego przeżycia, wstrząsanie odbiorcami¹. Spróbujmy zadać sobie jednak pytanie, ile z tych cech można przypisać sztuce współczesnej. Podobnie jak z definicją sztuki dość niejednoznacznie miała się sprawa z ujęciem poszczególnych jej kategorii w określone grupy. Najbliższy czasom nowożytnym zdaje się być podział zastosowany w dobie Oświecenia przez francuskiego filozofa i estetyka Charlsa Batteux, który wyodrębnił następujące dziedziny: muzykę, malarstwo, rzeźbę, taniec, poezję oraz nieco później architekturę i prozę². Podział ten przetrwał do wieku XIX, niemniej jednak od tego czasu zaczęto dzielić ars ze względu na rodzaj percepcji, a dokładnie wiodący zmysł, poprzez który daną dziedzinę sztuki odbierano, choć istniały również inne kryteria podziałów³. Ze względu na rodzaj percepcji wyodrębniono **sztuki wizualne**, czyli sztuki postrzegane zmysłem wzroku. Należą do nich przede wszystkim malarstwo, rzeźba, grafika, czyli tradycyjne sztuki plastyczne, a także bardziej współczesne zjawiska artystyczne, takie jak happeningi, performance czy instalacje. Chociaż wizualne spectrum obejmuje generalnie wszystko to, co możemy objąć percepcją wzrokową, czyli także architekturę, modę, design, formy przemysłowe oraz wszelkiego typu obrazy. Wciąż rozszerzająca się ikonosfera, którą proponują nam artyści, staje się pewnego rodzaju zunifikowanym językiem⁴. Tak się składa, że współczesne społeczeństwa faworyzują wzrok jako zmysł wiodący. Na nim to właśnie zostały oparte

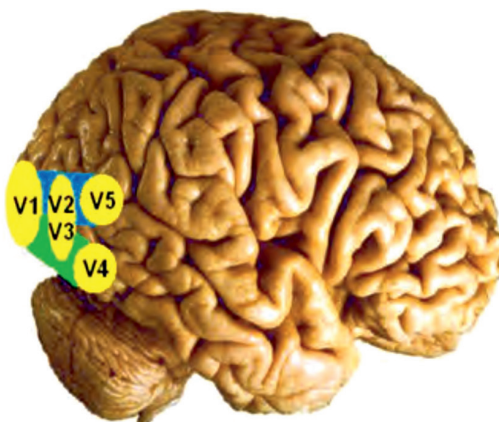
dominujące metody poznawania rzeczywistości, wzajemne stosunki pomiędzy jednostkami, wizualne metafory, którymi przesiąknięte są język, nasza świadomość oraz kultura i sztuka. Tworzenie zatem wizualnych reprezentacji, interpretowanie ich, posługiwanie się nimi jest jedną z najbardziej centralnych aktywności dzisiejszych społeczeństw⁵. Percepcja sztuk wizualnych polega w ogólnym rozumieniu na postrzeganiu pewnych obrazów. Jednak pojęcie obrazu odnosi się do wizualnego wydarzenia, którym może być zarówno film czy fotografia, jak i po prostu obraz czy też rzeźba, która powstała w wyniku pracy rzeźbiarza poprzez zapodmiotowienie w materialnym tworzywie. Odbiór sztuk wizualnych oznacza wszelkie wrażenie wzrokowe, w których odbiorca poszukuje informacji wizualnej. Dokonuje się to poprzez malarstwo, fotografię, film, aż po multimedia cyfrowe oraz Internet⁶. Specjaliści różnych dziedzin (antropologowie, kulturoznawcy, socjologowie czy pedagodzy) twierdzą zgodnie, że współczesne pokolenia odchodzą od komunikacji opartej na słowie do komunikowania się poprzez obraz. Komunikowanie wizualne staje się zatem jedną z podstawowych form porozumiewania. Coraz częściej otrzymujemy i przekazujemy informacje w postaci rysunku, ilustracji, fotografii, infografiki, filmu itd. Czasy, w których przyszło nam żyć, poniekąd wymuszają na nas konieczność operowania obrazem. Powinniśmy więc tę konieczność przyjąć, zrozumieć i stosować⁷. Poza tym oczywistym wydaje się, że wizualny przekaz jest informacją łatwiejszą w percepcji, ponieważ odbierany jest od razu jako przestrzenna całość, podczas gdy słowo wymaga większego zaangażowania wyobraźni oraz znajomości kodu, który reprezentuje. Obraz jest zatem najbardziej sugestywną formą komunikowania się między ludźmi⁸. Z drugiej strony za pomocą obrazu popartego

tekstem można skuteczniej oddziaływać na odbiorcę komunikatu. Obraz należy rozumieć szerzej jako pewnego rodzaju interpretację, naświetlenie rzeczy, zjawisk, które przedstawia. W tym miejscu należy podkreślić, że obraz ma swój własny „język” wyrazu, który otwiera drogę do mnogości możliwych znaczeń, odsyła do symboliki. Obraz domaga się dialogu/spotkania między konkretnym dziełem a oglądającym, biorącego pod uwagę zarówno różnorodność psychologicznych postaw, jak i pojęcia czasowości i ponadczasowości dzieła. Obraz o wiele bardziej niżli tekst podkreśla relację, jaka istnieje między postaciami danej sceny, ze względu na ich gesty, charakterystyczne postawy, wyraz twarzy, mimikę, grę spojrzeń, emocje, jakie wyrażają, nie mówiąc już o grze kolorów, światłocienia i dynamizmu ruchu. Z drugiej strony współczesna sztuka obrazu szuka sensu w zachwycie nad „niepojętym” (czymś, czego nie ogarnia, nie rozumie, nie potrafi wyrazić, nie umie dociec do prawdy). Pozostaje więc w pewnej iluzji, operując pomiędzy pięknem i brzydotą, przyjemnością i przykrością, zachwytem i udręką. Wszystko to jednak powoduje u widza emocjonalne doznania. Dla zbudowania wizualnego dzieła zasadniczo używa się od lat podobnych środków wizualnych, takich jak kompozycja, proporcja, kolor, światło i cień, perspektywa i faktura. Twórca kończy pracę, gdy wszystkie jej elementy składają się na spójną wypowiedź. Widz natomiast emocjonalnie odczytuje zamierzenia twórcy¹⁰. Dzięki neuroestetyce – dziedzinie nauki zajmującej się badaniem praw percepcji, którym podlega postrzeganie sztuki, zarówno na etapie tworzenia jak i oglądania – wiadomo, że różne elementy wizualnej percepcji, takie jak kolor, kształt czy ruch przetwarzane są przez odmienne obszary mózgu. Informacje dochodzące do oka zmieniają się również w wyniku zmiany odległości, kąta widzenia czy oświetlenia.

Dlatego też artyści, głównie malarze, wykorzystując własności układu wzrokowego, postępowali się specyficznymi zabiegami artystycznymi, by wzmocnić wrażenia estetyczne widza¹¹. Inaczej mówiąc – artyści (głównie zaś twórcy sztuk wizualnych), to działający intuicyjnie neurobiologowie, a dzieło sztuki to superbodziec aktywizujący określone moduły funkcjonalne w mózgu widza¹².

Trudno byłoby zrozumieć w tym miejscu niezwykle skomplikowany proces percepcji wzrokowej. Postępuję zatem obrazem uzupełnionym tylko krótkim opisem.

Przetwarzanie informacji wizualnej i model powstawania reprezentacji obrazowych według Kosslyna (Ungerleider, Mishkin, 1982)

Informacja wizualna z siatkówki dociera do obszaru V1 w korze potylicznej. W V1 powstaje pierwotny szkic widzianego obrazu. Kodowane są w nim podstawowe informacje o liniach, krawędziach i bardzo prostych kształtach. Następnie informacja wzrokowa rozdziela się na dwa strumienie. Kolor niebieski oznacza strumień grzbietowy typu „gdzie?” przenoszący informację o położeniu czy wielkości

postrzeganego obiektu. Kolor zielony – strumień brzoszyny typu „co?“, nim przenoszona jest informacja o kształcie, kolorze i teksturze obiektu. Obszary V2, V3, V4, V5 stanowią szczegółowe etapy przetwarzania wzrokowego. Przykładowo V4 odpowiada za percepcję koloru, a V5 za percepcję ruchu i położenia przestrzennego¹³. Z kolei dzięki połączeniom z układem limbicznym przetwarzanie informacji o przedmiocie artystycznym zostaje nacechowane emocjonalnie. Na przykład jedne kolory mogą oddziaływać na organizm uspokajająco, inne pobudzająco. Jeden wyraz sportretowanej twarzy może budzić w nas przerażenie, inny weselość. Dzieło sztuki wizualnej jest zatem bodźcem, który oddziałuje na nasz system percepcyjno-emocjonalny¹⁴. A system wzrokowy, który napotyka bodziec w postaci dzieła sztuki, musi poddać je intensywnej percepcyjnej interpretacji. Jest to nadzwyczaj skomplikowany proces, którego szczegółowy opis przekroczyłby znacznie ramy niniejszego artykułu. Ten krótki opis stanowi tylko ogólne zobrazowanie całego przebiegu postrzegania obrazów przez człowieka.

Czuję...

Od tego miejsca będą interesować nas przeżycia estetyczne związane z odbiorciem dzieł sztuki wizualnych. Pomiędzy pobudzeniem układu percepcyjnego a aktywizacją układu emocjonalnego zachodzi korelacja dodatnia. Oznacza to, że wynikiem pobudzenia będzie zawsze pojawienie się emocji estetycznej u widza¹⁵. Dostarczanie odbiorcom estetycznych doznań jest z kolei główną funkcją sztuki. Czym zatem jest owo przeżycie estetyczne? Otóż estetycy byli początkowo zdania, że jest to jakieś jedno szczególnie wyraziste i odczuwalne uczucie. Doszli jednak do wniosku, że przeżycie owo jest wieloznaczne i złożone, obejmuje zarówno stany kontemplacji, jak i ukojenia, ale

również wzmożonej uczuciowości¹⁶.

Według typologii podejmowanych przez różnych teoretyków odnośnie emocjonalnych przeżyć wyróżnia się trzy zasadnicze:

- uczucia zmysłowe – najbardziej elementarne wrażenia zmysłowe o zabarwieniu przyjemnym lub przykrym,
- nastroje – są związane z doznaniem zmysłowymi, ale są od nich cokolwiek różne, nie opierają się na odczuciu przyjemności czy przykrości, lecz na głębszej refleksji, kontemplacji, określane są zazwyczaj za pomocą przymiotników: smutny, radosny, bez troski, sentymentalny, melancholijny, przygnębiający itp.,
- przeżycia (napięcia) emocjonalne – są chwilowe, ale bardzo intensywne, bardziej złożone niż nastroje, są to: litość, zmartwienie, pogarda, zdziwienie, zaskoczenie, trwoga, ulga, ukojenie, niepewność¹⁷.

Z kolei cały proces przeżywania emocji składa się z trzech etapów:

- emocja wstępna – sprawia, że zwracamy uwagę na pewien przedmiot i wyodrębniamy go z naszego naturalnego świata; emocja wstępna inicjuje zatem przeżycie estetyczne dzieła;
- emocja wewnątrzestetyczna – ustanawia związek między odbiorcą a elementami dzieła sztuki; emocje tego typu sprawiają, że chcemy oglądać dane dzieło, zatrzymują naszą uwagę na nim;
- emocja finalna – decyduje o tym, że przeżyte wewnątrzestetycznie dzieło sztuki wpływa na nasze dalsze postępowanie w świecie¹⁸.

Oglądając jednak dzieła, odczuwamy wyżej opisane stany, nie zastanawiając się nad tym, czy są to uczucia, emocje, czy przeżycia, ponieważ nie jest to aż tak istotne, by percepując dzieło sztuki, zastanawiać się równocześnie nad ro-

dzajem estetycznego przeżycia. Ważny jest sam akt odczuwania, przeżywania świadczący o naszej wrażliwości. Zdaniem Marii Gołaszewskiej, uczennicy Romana Ingardena, każdy człowiek wyposażony jest w dyspozycję, jaką jest estetyczna wrażliwość. Jednak jeśli nie jest ona odpowiednio kształtowana i stymulowana poprzez kontakty ze sztuką, po prostu zanika¹⁹. Już w latach trzydziestych XX wieku polski psycholog i teoretyk malarstwa Władysław Witwicki uważał, że postawa estetyczna polega na gotowości do postrzegania przedmiotów sztuki. Dwaście lat później Amerykanin Vincent Tomas i Brytyjczyk Frank Sibley doszli do wniosku, że wygląd ma istotne znaczenie, jeśli chodzi o doznawanie przeżyć estetycznych²⁰.

Każdy kontakt ze sztuką procentuje doznawaniem różnorodnych emocji – od euforii, poprzez wzruszenie, a skończywszy na zaszokowaniu. Systematyczne obcowanie ze sztuką jest skutecznym środkiem kształtowania głębszego sposobu odczuwania świata²¹. Tylko dzięki sztuce, zdaniem Herberta Reada, człowiek doznaje autentycznych estetycznych wzruszeń, a te z kolei wprowadzają go w świat idei, wartości dobra i prawdy. Bez obcowania ze sztuką człowiek skazany zostaje na wewnętrznej pustkę²². Z rozważań Reada wynika, że sztuka jest pewnym uniwersum odwołującym się do trwałego ludzkiego pierwiastka, jakim jest estetyczna wrażliwość²³. Sztuki wizualne poprzez swoją symbolikę stwarzają nowe znaczenia, a co za tym idzie, nowe możliwości przeżyć estetycznych, przyczyniając się do przetamania lingwistycznego modelu myślenia i mechanicznego sposobu życia²⁴.

Również Bogdan Dziemidok reprezentuje pogląd stanowiący o tym, że sztuka była i jest ludziom potrzebna, że nic nie jest w stanie zastąpić kontaktu z nią, że pomaga człowiekowi rozumieć siebie, innych, pobudza do refleksji i działania, wreszcie

– dostarcza różnorodnych przeżyć, kształtuje wrażliwość emocjonalną²⁵. Estetyczne doznania są skłonnością ludzkiego oka i układu nerwowego do postrzegania całości przeżywanego obrazu. Właśnie to stanowi czynnik estetyczny w percepcji²⁶. Z kolei Karl Kantor stanowczo podkreśla, że estetyczna funkcja sztuki jest głównym środkiem wychowania estetycznego. A wychowanie estetyczne to zarówno kształcenie zdolności odczuwania sztuki, jak i zdolności twórczego wytwarzania, choć zachodzi tu pewne rozgraniczenie na wychowanie estetyczne i wychowanie artystyczne²⁷. Dla Reada natomiast wychowanie przez sztukę stanowi przyczynek w kształtowaniu autentycznego człowieczeństwa, któremu grozi dezintegracja i desentyzacja. Jego zdaniem wychowanie estetyczne jest drogą zapobiegania takim cywilizacyjnym chorobom, jak obojętność, depresja, agresja, które powodują często (zwłaszcza u młodzieży) skłonność do przemocy, czy nawet do przestępstw²⁸.

Wiem...

Podkreślając rolę sztuk wizualnych w kształtowaniu estetycznej wrażliwości, która dokonuje się nie inaczej jak poprzez percepcję wzrokową, wysnuć można co najmniej smutną konkluzję odnoszącą się do spadku rangi sztuki w ogóle w procesie wychowania dzieci i młodzieży, co w konsekwencji „owocuje” niskim poziomem wrażliwości wśród dorosłych. Wychowanie estetyczne rozpatrywane zarówno jako wychowanie przez sztukę, czyli rozwijanie umiejętności świadomego odbioru jej dzieł, oraz wychowanie do sztuki, czyli kształtowanie, doskonalenie umiejętności twórczych, powoduje, że płaszczyzny te nakładają się na siebie.

Minęło ponad siedemdziesiąt lat, odkąd Ebenezer Cook zapoczątkował reformę kształcenia artystycznego w Anglii, która stopniowo zaczęła rozprzestrzeniać się na kraje Europy i Ameryki²⁹. W Polsce

natomiast prym wiódł Bogdan Suchodolski. Jednak powojenne lata nie służyły rozwojowi tej dziedziny wychowania. Nastąpił więc rozdziewiek pomiędzy głosem górnołotnych idei a praktyką szkolną. Wiodącą rolę w wychowaniu przez sztukę w końcu lat siedemdziesiątych XX wieku odegrała Irena Wojnar, czynnie uczestnicząc w procesie upowszechniania nowych europejskich koncepcji w zakresie edukacji plastycznej. Spod jej ręki wyszły publikacje, takie jak *Sztuka jako podręcznik życia, Estetyka i wychowanie* czy redagowane przez nią *Wychowanie przez sztukę*, które pomimo upływu czasu nie straciły na wartości. Z myślą o kształceniu nauczycieli powstawały również podręczniki i publikacje poświęcone metodyce wychowania plastycznego: autorstwa Heleny Hohensee-Ciszewskiej *Materiały metodyczne do wychowania plastycznego w szkole podstawowej*, Stanisława Czajki *Nauczyciel a twórczość plastyczna uczniów*, Stanisława Popka *Edukacja plastyczna w systemie wszechstronnego rozwoju osobowości młodzieży*³⁰. Problematyka wychowania przez sztukę była również przedmiotem rozważań wielu innych autorów, takich jak S. Szuman, S. Morawski, A. Skrzypczak, H. Kozłowska oraz wielu innych. Oscylowali oni wokół konieczności szerszego niż dotychczas wykorzystania wychowawczego znaczenia sztuki³¹. Swista walka głoszonych idei wychowania przez sztukę z trudem jednak, jak przystoiwiała kropla, przesączała się do systemu oświaty. W 1963 roku wyrazem przemian w edukacji artystycznej były następujące zapisy: „Wychowanie plastyczne spełnia ważną rolę we współczesnym rozwoju osobowości i przygotowania uczniów do świadomego i czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym. Zadaniem wychowania plastycznego [...] jest:

- kształcenie umiejętności wyrażania różnymi środkami plastycznymi spostrzeganych lub wyobrażanych form i zjawisk;

- kształcenie pamięci wzrokowej, wyobraźni przestrzennej i pomysłowości konstrukcyjnej;
- rozwijanie zdolności do bezinteresownego twórczego wysiłku”³².

W połowie lat siedemdziesiątych XX w. wprowadzono nowy program oraz przedmiot o nazwie „plastyka”. W programie tym mocno akcentowano konieczność rozwijania ekspresji wychowanków i dostarczania im twórczych doświadczeń poprzez stosowanie różnorodnych narzędzi i technik. Po raz pierwszy w tym przedmiocie uwzględniono elementy dziejów sztuki polskiej i europejskiej³³.

W 1999 roku wprowadzono reformę, w której utworzono nowy przedmiot o nazwie „sztuka”, scalając dotychczasowe treści nauczania z zakresu przedmiotów „muzyka” i „plastyka”. Oczywiście reforma przeprowadzona w wyniku potrzeby samej zmiany i w „trosce” o młodego człowieka ograniczyła ilość godzin wcześniej przeznaczanych na edukację tej sfery wychowania: jedna godzina w klasach IV–VI szkoły podstawowej i gimnazjum oraz jedna godzina „wiedzy o kulturze” w trzyletnim cyklu nauczania w szkole średniej. Zakrawało to cokolwiek na kpiny. Traktowanie bowiem przedmiotów artystycznych jako co najwyżej akceptowanych, drugoplanowych, nie stanowiło rozwiązania, a już na pewno nie motywowało do twórczości artystycznej przyszłych odbiorców sztuki, a tym samym nie dawało możliwości wykształcenia również przyszłych współtwórców kultury i sztuki³⁴.

Z kolei reforma z 2002 roku zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 maja 2002 r. W sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego jako najistotniejsze cele edukacyjne wyznaczała „pobudzenie wszechstronnego rozwoju uczniów, a w szczególności [...] rozbudzenie twórczej postawy wobec

siebie i świata”. W rozporządzeniu tym wskazano jako treści kształcenia zintegrowanego m.in.:

- „działalność plastyczną uczniów w różnych materiałach, technikach i formach,
- wielość środków komunikacji (język przestrzeni, koloru, ciała itp.) oraz środków wyrazu plastycznego,
- ekspresję i autoekspresję”³⁵.

Jednak górnolotne ujmowanie założeń edukacji plastycznej trudno zrealizować w przeciągu sześćdziesięciu kilku godzin w trzyletnim cyklu kształcenia. Mowa w tym miejscu o II etapie nauczania, czyli klasach IV–VI, choć w dalszych etapach godzin było jeszcze mniej.

Jednakże od 1 września 2012 roku w życie weszło nowe rozporządzenie o ramowych planach nauczania. Nowa ramówka w połączeniu z nową podstawą programową obowiązywała na pierwszym, drugim i trzecim etapie edukacyjnym. Określała minimalną liczbę godzin edukacji plastycznej na II etapie nauczania w wymiarze 95 godzin w trzyletnim cyklu kształcenia, co dało średnio po 32 godziny w jednym roku, czyli jedną godzinę w tygodniu³⁶.

Niestety nie zwiększono wymiaru godzin na III etapie edukacyjnym, czyli w gimnazjum, pozostając przy 30 godzinach plastyki w ciągu trzech lat nauki, co prze-

kładało się na realizację tego przedmiotu tylko w jednym roku nauki³⁷.

Jakie to miało przełożenie na wymiar wychowania estetycznego? Próbując udzielić odpowiedzi, zacytuję w tym miejscu słowa S. Czajki: „Do wielu sukcesów w sztuce można dojść samodzielnie, bez pomocy mistrzów. Tym bardziej można tworzyć bez pomocy nauczyciela. Ale nie ulega wątpliwości, że z dobrym nauczycielem można to osiągnąć lepiej i szybciej”. Dobre przygotowanie do zawodu artysty i nauczyciela w jednej osobie niesie korzyści dla uczniów w postaci nowych doświadczeń w postrzeganiu sztuki dostarczających im przeżyć estetycznych. W tej dziedzinie nie możemy ograniczać się jedynie do głoszenia idei, ale powinniśmy opierać głównie na działaniach. W myśl słów będących naczelnym mottem wychowania: Verba docet, exempla trahunt, co znaczy Słowa uczą, przykłady pociągają – należy pokazywać młodym pokoleniem swoją aktywną postawą, zarówno osoby tworzącej jak i percypującej sztukę, że sztuka jest ważną dziedziną w życiu, wywołującą bogate przeżycia emocjonalne, kształtującą określony sposób postrzegania świata oraz swoisty rodzaj wrażliwości.

AGNIESZKA LIPSKA

magister sztuki, nauczyciel historii, wiedzy o społeczeństwie, edukacji dla bezpieczeństwa, plastyki w Szkole Podstawowej im. A. Delonga w Kunach. Nauczyciel innowator. Autorka własnego programu do nauczania plastyki w klasach IV–VII pt. Potęga sztuki. Ławnik sądowy w I Wydziale Cywilnym Sądu Okręgowego w Koninie. Dorobek artystyczny: 110 wystaw, w tym wystawy krajowe indywidualne i zbiorowe oraz zagraniczne zbiorowe i jedna indywidualna, udział w przeglądach graficznych. Wyróżnienia w konkursach graficznych w Meksyku, Finlandii, Shanghaju. Trzy nagrody Regionalnej Biblioteki Lyuben Karavelov RUSE INFO Ex Libris w Bułgarii w latach 2017, 2018, 2019. Dorobek literacki to osiem autorskich tomików wierszy i cztery almanachy; liczne spotkania poetyckie z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi.

PRZYPISY

- 1 B. Dziemidok, *Sztuka, emocje, wartości*, Wydawnictwo Fundacji dla Instytutu Kultury, Warszawa 1992, s. 204.
- 2 W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988, s. 75–77.
- 3 W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć...*, s. 81–82.
- 4 M. Pińczyńska, *Mediatektura – architektura i przestrzeń medialna*, [w:] R. Polak, *Oblicza komunikowania wizualnego*, Kraków – Rzeszów – Zamość 2011, s. 157.
- 5 W. Kawecki, *Od kultury wizualnej do teologii wizualnej*, „Kultura Media Teologia” 2010, nr 1, s. 24.
- 6 Ibidem, s. 24.
- 7 R. Polak, *Od Redaktora*, [w:] R. Polak, *Oblicza komunikowania wizualnego*, Kraków – Rzeszów – Zamość 2011, s. 7.
- 8 A. Anzel, M. Pińczyńska, *O funkcji fotografii*, [w:] R. Polak, *Oblicza komunikowania wizualnego...*, s. 181.
- 9 W. Kawecki, *Od kultury wizualnej...*, s. 29, 30.
- 10 B. Bigaj-Zwonek, *Czerwone zygzaki po przekątnej kartki, czyli o sposobach budowy przekazu w obrazie*, [w:] R. Polak, *Oblicza komunikowania wizualnego...*, s. 103, 104.
- 11 W. Duch, *Neuroestetyka i ewolucyjne podstawy przeżyć estetycznych*, Katedra Informatyki Stosowanej UMK, Toruń 2004, s. 3–5.
- 12 P. Markiewicz, P. Przybysz, *Neuroestetyczne aspekty komunikacji wizualnej i wyobraźni*, wersja pdf, s. 114.
- 13 Ibidem, s. 117.
- 14 Ibidem, s. 121.
- 15 W. Duch, *Neuroestetyka i ewolucyjne podstawy...*, s. 371.
- 16 W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć...*, s. 389–390.
- 17 B. Dziemidok, *Sztuka, emocje, wartości...*, s. 160–161.
- 18 A. Klawiter, D. Wiener, *Emocje w odbiorze dzieła sztuki*, s. 1, 2.
- 19 M. Gołaszewska, *Zarys estetyki*, Warszawa 1986, s. 301.
- 20 B. Dziemidok, *Sztuka, emocje, wartości...*, s. 78.
- 21 B. Dziemidok, *Sztuka, emocje, wartości...*, s. 165.
- 22 H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976, s. 16.
- 23 H. Read, *Wychowanie przez sztukę...*, s. 21.
- 24 Ibidem, s. 34.
- 25 B. Dziemidok, *Sztuka, emocje, wartości...*, s. 7.
- 26 H. Read, *Wychowanie przez sztukę...*, s. 47.
- 27 K. Kantor, *Wychowanie estetyczne i twórczość*, [w:] I. Wojnar, *Wychowanie przez sztukę*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1965, s. 92.
- 28 H. Read, *Wychowanie przez sztukę...*, s. Ll.

29 H. Read, *Wychowanie przez sztukę...*, s. 229.

30 G. Stojak, *Świat wychowania przez sztuki piękne w polskiej szkole*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 15–17.

31 Ibidem, s. 27.

32 S. Popek, *Edukacja plastyczna w systemie wszechstronnego rozwoju osobowości młodzieży*, WSiP, Warszawa 1989, s. 20–21

33 www.profesor.pl/publikacja [dostęp: 10.07.2023]

34 www publikacje.edu.pl [dostęp: 10.07.2023]

35 Dziennik Ustaw nr 51/ 2002 z dnia 9 maja 2002 r., poz. 458.

36 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. 2012, poz. 204) – załącznik 1.

37 Ibidem, załącznik 3.

BIBLIOGRAFIA

- Duch Włodzisław, *Neuroestetyka i ewolucyjne podstawy przeżyć estetycznych*, Katedra Informatyki Stosowanej UMK, Toruń 2004.
- Dziemidok Bogdan, *Sztuka, emocje, wartości*, Wydawnictwo Fundacji dla Instytutu Kultury, Warszawa 1992.
- Gołaszewska Maria, *Zarys estetyki*, PWN, Warszawa 1986.
- Popek Stanisław, *Edukacja plastyczna w systemie wszechstronnego rozwoju osobowości młodzieży*, WSiP, Warszawa 1989.
- Read Herbert, *Wychowanie przez sztukę*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976.
- Stojak Grażyna, *Świat wychowania przez sztuki piękne w polskiej szkole*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Tatarkiewicz Władysław, *Dzieje sześciu pojęć*, PWN, Warszawa 1988.
- Polak Rafał (red.), *Oblicza komunikowania wizualnego*, Kraków – Rzeszów – Zamość 2011.
- Wojnar Irena (red.), *Wychowanie przez sztukę*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1965.
- Klawiter Andrzej, Wiener Dawid, *Emocje w odbiorze dzieła sztuki*.
- Markiewicz Piotr, Przybysz Piotr, *Neuroestetyczne aspekty komunikacji wizualnej i wyobraźni*, pdf.
- Kawecki Witold, *Od kultury wizualnej do teologii wizualnej*, „Kultura Media Teologia” 2010, nr 1.
- AKTY PRAWNE**
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. 2012, poz. 204) – Załącznik 2, Załącznik 3.
- Dziennik Ustaw nr 51/ 2002 z dnia 9 maja 2002 r., poz. 458.

INNOWACJA – SIOSTRA LOGOPEDII, CZYLI O POTRZEBACH WSPÓŁCZESNEJ TERAPII

NATALIA MŁYNAREK

„Być albo nie być, oto jest pytanie...”. Otóż, nie bez powodu zaczerpnęłam fragment z znanego dzieła „Hamlet” autorstwa Williama Shakespeare’a. W kontekście tego zdania „być” oznacza dla głównego bohatera utworu walkę, zaś „nie być”, iż staje się bierny. Hamlet jednak decyduje się na sprzeciw. O tym, dlaczego posłużyłam się powyższym cytatem, czytelnik dowie się po lekturze niniejszego artykułu, do którego zapoznania autor zaprasza wszystkich zainteresowanych tematem...

➤ A jaki aktualnie jest wizerunek logopedy? I jak powyższe zdanie ma się do tej profesji? Stereotyp mówi, że logopedzi to „panie od wymowy”. Natomiast logopeda świadczy różnego rodzaju usługi, a te można podzielić według wieku czy występujących zaburzeń. Dodałabym jeszcze, że od miejsca wykonywania tych usług oraz ich odmiennej rzeczywistości prawnej, administracyjnej i obyczajowej. No i jeszcze jedno sprostowanie, że do grona logopedów należą zarówno kobiety, jak i mężczyźni coraz częściej. Niestety kierunek logopedii nadal nie należy do kierunków regulowanych. Co więcej, można ją studiować nawet on-line, nierzadko powstają dziwne twory, gdzie jest ona łączona z innym kierunkiem studiów. Niewątpliwie to podważa fundamenty wizerunku logopedy. Nie dziwi więc fakt, że wielu młodych ludzi, nieodpowiednio przygotowanych, po prostu zaczyna mieć wątpliwości co do słuszności wykonywania zawodu. Są też tacy, którzy wegetują, a podobno, kto stoi w miejscu, ten cofa się. A i znajdą się ci, którzy zaczynają tonąć w rutynie... W takim razie, odwołując się do powyższego zdania: „być” znaczyłoby działać, „nie być” - wegetować. W wykonywaniu wyżej wymienionego zawodu nie ma miejsca na „nie być”, to oczywiste. Biorąc chociażby pod uwagę ogromne zapotrzebowanie oraz niepokojące tendencje wzrostowe dzieci z wadami wymowy i nie tylko. Pierwoplanową rolę każdego logopedy powinien być nieustanny rozwój w odpowiedzi na aktualne oczekiwania jego podopiecznych oraz holistyczne podejście do terapii. Tylko w ten sposób jego warsztat pracy może stać się profesjonalnym, a terapia cieszyć się powodzeniem. Niniejszy artykuł ma wskazać na wybrane innowacje logopedyczne, których wymaga współczesna terapia.

Nie wyobrażam sobie aktualnej terapii bez możliwości skorzystania z zabiegów

elektrostymulacji. Czym w ogóle jest elektrostymulacja? Metoda elektrostymulacji pozwala na oddziaływanie na cały aparat artykulacyjny, wspomagając jego działanie. To nowoczesna metoda, która polega na przepływie prądu o niskim natężeniu przez mięśnie. Zabiegi pobudzają włókna mięśniowe, dzięki czemu następuje wzmocnienie siły, przyrost masy oraz objętości mięśni. Czas trwania zabiegu uzależniony jest od wieku i występujących zaburzeń. Metoda ta jest dedykowana tym osobom, u których występują dysfunkcje aparatu mowy, w szczególności języka, warg czy podniebienia. Co najistotniejsze, zabieg jest bezbolesny i całkowicie bezpieczny.

Innym profesjonalnym rozwiązaniem są regulatory MFS. **Regulatory funkcji MFS** (Multifunction System) - to zestaw urządzeń wspierających leczenie upośledzonych funkcji jamy ustnej. Został on stworzony przez prof. Jose Durana Von Arxa z Uniwersytetu Medycznego w Barcelonie, szefa Światowego Instytutu Ortodontycznego. Zestaw regulatorów mięśniowych oferuje narzędzia terapeutyczne przydatne w praktyce logopedycznej i neurologopedycznej, może być używany we wczesnym etapie leczenia już od 5. roku życia. Poleca się je szczególnie podczas terapii dzieci, ponieważ stanowią podstawę ogólnego programu rehabilitacyjnego zaburzeń mięśniowych jamy ustnej i zdrowia górnych dróg oddechowych.

Celem stosowania aparatów MFS jest normalizacja funkcji jamy ustnej w oparciu o wcześniejszą ocenę obszaru ustno-twarzowego, a co za tym idzie poprawę warunków zgryzowych, oddechowych oraz umożliwienie prawidłowej artykulacji. Stymulatory mogą mieć również zastosowanie jako współdziałające podczas leczenia chrapania, bezdechu sennego oraz bruxizmu. Ich zastosowanie aktualnie cieszy się coraz większym zainteresowaniem.

Kolejnym innowacyjnym rozwiązaniem popartym badaniami naukowymi jest **kinesiotaping**. Kinesiotaping - to zaplanowana aplikacja plastra, która ma wspomóc terapię logopedyczną poprzez mechaniczne działanie na poszczególnych obszarach mięśniowych. Polega na przyklejeniu specjalnego plastra w miejscu, gdzie chcemy wykonać pewien naciąg, by rozluźnić lub wzmocnić poszczególne mięśnie.

Zalecana zwłaszcza przy takich problemach jak: obniżone napięcie mięśniowe, np. w obrębie warg, brak pionizacji języka, zaburzenia dysfazyczne, przy porażeniu nerwów twarzowych czy dysfunkcjach w obrębie stawu skroniowo – żuchwowego. Aplikacje możemy stosować u pacjentów w każdym wieku, zarówno u małych dzieci, jak i pacjentów dorosłych.

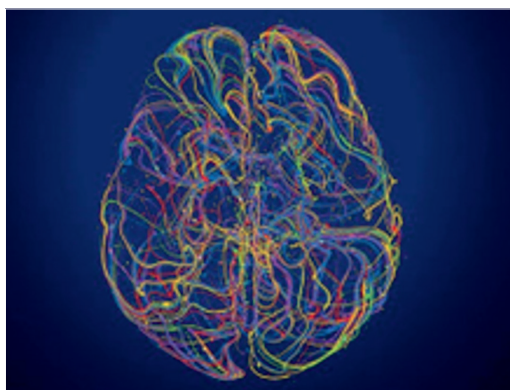
Nie może też zabraknąć treningów słuchowych, zwłaszcza takich jak Neuroflow. Co w ogóle oznacza **Aktywny Trening Słuchowy Neuroflow**? Jest to pierwszy w Polsce interaktywny trening wyższych funkcji słuchowych dla osób z zaburzeniami przetwarzania słuchowego oraz dzieci z grupy ryzyka tych zaburzeń już od 4. roku życia. Co więcej, każdy etap Neuroflow ATS poprzedzony jest diagnozą przeprowadzaną w certyfikowanym ośrodku, na podstawie której przygotowujemy jest indywidualny program. Niektórym dzieciom z zaburzeniami przetwarzania słuchowego towarzyszy nadwrażliwość słuchowa. Nadmierne reagowanie na bodźce dźwiękowe utrudnia normalne funkcjonowanie, niekiedy prowadząc do izolacji i wycofania. Wychodząc naprzeciw potrzebom, w ostatnim czasie został stworzony nowy moduł terapii – **Muzyczny Trening Ruchowy MTR** dedykowany dzieciom z nadwrażliwością słuchową, z potrzebą obniżenia napięcia emocjonalnego oraz stresu. Inną alternatywą są **Słuchawki SOUNDSORY**.

Program Soundsory został opracowany tak, by przyciągać uwagę mózgu i dostarczać silnej stymulacji multisensorycznej. W ten sposób program pomaga mózgowi przeorganizować się poprzez tworzenie

nowych połączeń nerwowych. Kładzie fundamenty pod integrację sensoryczną oraz bardziej złożone funkcje poznawcze. Może okazać się niezwykle pomocny w przypadku: opóźnień w rozwoju ruchowym, problemów z równowagą i koordynacją, zaburzeń ze spektrum autyzmu, zaburzeń przetwarzania sensorycznego i słuchowego, itp. Zachęcam logopedów do wdrożenia powyższych rozwiązań oraz włączenia ich podczas kontynuowania terapii w warunkach domowych.

Oprócz tego, oczywiście w zależności, z jakimi problemami borykają się nasi podopieczni, zwraca się uwagę neurologopedów na mikropolaryzację, czyli przezczaszkową stymulację mózgu prądem stałym metodą tDCS. Wskazaniemi do mikropolaryzacji tDCS są m.in.: opóźniony rozwój mowy, afazja, autyzm, MPD, udary mózgu, trudności szkolne, itd. Jest to metoda całkowicie bezpieczna, nieinwazyjna, a także bezbolesna wykonywana za pomocą elektrod powierzchniowych, które są umieszczane na głowie pacjenta. Obok mikropolaryzacji warto wspomnieć o EEG Biofeedback, który opiera się na wykorzystaniu zapisu fal mózgowych i jest skuteczną formą diagnozowania i terapii zaburzeń funkcjonowania tego narządu, wykorzystywaną w leczeniu poważnych chorób neurologicznych. Polecana jest także dla dzieci i młodzieży

z dysfunkcjami w pracy mózgu w postaci np. nadpobudliwości psychoruchowej czy dysleksji, dysgrafii, dyskalkulii i wielu innych zaburzeń. Ponadto to profesjonalny trening mózgu, który wspomaga polepszenie funkcjonowania i samopoczucia czy relaksacji u osób zdrowych.

Biorąc pod uwagę holistyczny wymiar zawodu logopedy, wskazuje się na terapię ręki i stopy oraz znaczenie jogi. Ktoś zapyta, co ma wspólnego ręka i stopa z rozwojem mowy? Otóż istnieje ścisły związek między rozwojem ruchowym dziecka a jego rozwojem mowy. Wszystkie zabawy rozwijające sprawność manipulacyjną, zwłaszcza ruchy precyzyjne dłoni i palców działają stymulująco na rozwój mowy dziecka, pobudzają ośrodki mowy w mózgu, dlatego też są nieodłącznym elementem terapii logopedycznej. Natomiast dla czynności mówienia istotny jest rozwój motoryki całego ciała. Przykładowo w stopie znajduje się mnóstwo receptorów, które poprzez łańcuchy mięśniowe przesyłają informację do najróżniejszych miejsc ludzkiego ciała, dlatego warto zająć się także o ich funkcjonowanie. Z kolei połączenie jogi i ćwiczeń logopedycznych poprawia nie tylko kondycję aparatu artykulacyjnego, ale również całego organizmu, jak również uspokaja i wycisza umysł.

Nie należy oczywiście pomijać tradycyjnych pomocy i rozwiązań terapeutycznych, których wartość jest ponadczasowa. Zastosowanie innowacyjnych metod w terapii logopedycznej ma być elementem ją uzupełniającym i wspierającym. Praca logopedy, tudzież neurologopedy, w dzisiejszych czasach to praca o charakterze wieloaspektowym, wymagająca całościowego podejścia i współpracy z wieloma innymi specjalistami. Dlatego nie można zapominać o tym, że „... są granice, których przekraczać nie wolno”. Mianowicie,

należy rozwijać się, ale mądrze i z rozsądkiem, nie wykraczając poza swoje kompetencje. Trzeba również pamiętać, że nie każda metoda będzie odpowiednia dla każdego, a i nierzadko niesie za sobą pewne przeciwwskazania. Niewątpliwie innowacje w logopedii uchylają nam

drzwi do tego, by uczynić terapię bardziej efektywną, a swoją pracę wykonywać z satysfakcją. Według Jim Ryun „Motywacja jest tym, co pozwala Ci zacząć...”, zatem niech ten artykuł będzie swego rodzaju impulsem dla każdego czytelnika...

NA PODSTAWIE

Stan polskiej logopedii i jej perspektywy, Z. Tarkowski w Informator PZL Nr 1/19/2022

Kinesiotaping w pediatrii, E. Mikołajewska

Pozycjonowanie w terapii logopedycznej, M. Czajkowska

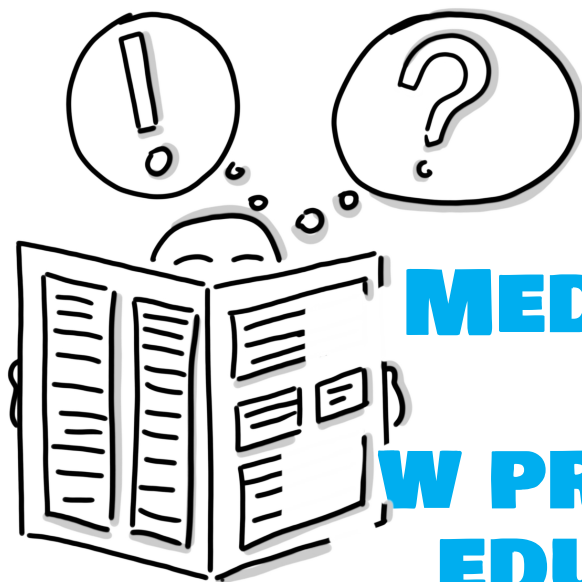
Neuroplastyczność mózgu, D. G. Amen

Smart Hand Model. Diagnostyka i terapia ręki u dzieci, K. Piotrowska-Madej, A. Żychowicz

NATALIA MŁYNAREK

neurologopeda, terapeuta MFT, terapeuta ręki, certyfikowany terapeuta elektrostymulacji i kinesiotapingu, absolwentka Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz wieloletnia nauczycielka. By móc wspierać rozwój mowy nie tylko najmłodszych, ale także młodzieży czy dorosłych, dodatkowo ukończyła studia podyplomowe z zakresu neurologopedii, co stało się jej pasją zawodową. Jako aktywny neurologopeda i członek Polskiego Związku Logopedów, organizuje także szkolenia i warsztaty dla dorosłych. Ponadto prowadzi zajęcia z logorytmiki, jest też certyfikowanym terapeutą ręki. W swojej codziennej pracy ceni sobie holistyczne metody terapii oraz innowacje. Współpracuje z wieloma innymi specjalistami oraz wdraża do praktyki nowoczesne rozwiązania takie jak elektrostymulacja czy kinesiotaping. Prywatnie pasjonatka podróży, miłośniczka Francji i j. francuskiego, entuzjastka, nieustannie rozwijająca się i poszukująca inspiracji.

MEDIALNE GRY JĘZYKOWE W PRZESTRZENI EDUKACYJNEJ

ANNA MAĆKOWIAK

Tekst podejmuje temat roli mediów, a ściślej gier językowych w kreowaniu obrazu świata i człowieka w mediach tradycyjnych oraz przestrzeni internetowej, a jednocześnie zagadnienie znaczenia mediów w przestrzeni edukacyjnej. Zwrócono w nim uwagę na różnorodność wspomnianych zabiegów w tytułach prasowych zarówno w tradycyjnej prasie drukowanej, jak przestrzeni internetowej. Podkreślono jednocześnie, iż więcej tego typu zabiegów, zwłaszcza ze sfery związanej z intertekstualnością, znaleźć można w prasie tradycyjnej. Przestrzeń internetowa stawia w większym stopniu na tytuły o charakterze informacyjnym, co istotne jednak - nie ujawniającej w pełnym zakresie treści całego artykułu.

Wstęp

Nie jest łatwo dokonać jednoznacznej charakterystyki języka mediów. Tak naprawdę należałoby rozpocząć od wyodrębnienia języka prasy drukowanej, radia, telewizji oraz Internetu. Znajdziemy tu wiele podobieństw, ale również różnice, chociażby w poziomie obrazowości. Wystarczy porównać charyzmatyczne relacje z zawodów sportowych prezentowane w rozgłoszeniach radiowych oraz za pośrednictwem stacji telewizyjnych. Współistnienie obrazu ze słowem w tych drugich nie wymaga tak bogatego w epitety oraz inne środki wyrazu języka jak relacje prezentowane w rozgłoszeniach radiowych. Nie ulega wątpliwości, że język mediów, w szczególności Internetu, ma obecnie kluczowy wpływ na kształtowanie gustów werbalnych. Z tego też względu, poruszając zagadnienie edukacji medialnej, należy szczególnie uwagę zwrócić na werbalne oblicze mediów. Odgrywa ono bowiem istotną rolę w zakresie kształtowania kompetencji językowych dzieci i młodzieży, jak również dorosłych. W niniejszym artykule problem ten zostanie przeanalizowany w oparciu o zagadnienie gier językowych obecnych w mediach. Zagadnienie gier językowych oraz ich roli w kreowaniu obrazu świata i człowieka warto rozpatrzeć na podstawie analizy tytułów prasowych.¹ Badania czytelnictwa pokazują bowiem, że niektórzy odbiorcy poprzestają jedynie na lekturze tytułu (względnie całego nagłówka, a więc tytułu wraz z nadtytułem i / lub podtytułem), zresztą tytuł nazywany bywa najmniejszym tekstem prasowym, a więc jednostką językową, która – w mniejszym lub większym stopniu – przekazuje czytelnikowi, często w metaforyczny sposób, informacje o danym tekście. Z taką rolą tytułu mamy do czynienia zarówno w mediach tradycyjnych, jak przestrzeni internetowej. Jeżeli tytuł w wystarczającym stopniu przykuje uwagę czytelnika, do

tego stopnia, że zacznie on zastanawiać się nad sensem tworzącego go sformułowania oraz zapowiadany przez niego tematem, wówczas istnieje duże prawdopodobieństwo, że odbiorca zdecyduje się na lekturę całości, może nie od przystawki do deski, jednak zagłębi się choć nieco w treść artykułu. Jeśli jednak nawet najbardziej wyeksponowany graficznie element nie będzie stanowił dla czytelnika zachęty, wówczas poprzestanie on na jego recepcji i nie poświęci czasu na przeczytanie całego tekstu.

Edukacja medialna w przedszkolu i w szkole

Edukacja medialna nie zamyka się w odrębnym przedmiocie w szkolnych siatkach godzin, jednak stanowi we współczesnym świecie zagadnienie, którego pominąć nie można. Obniża się bowiem dolna granica wieku, po przekroczeniu której ludzie dopuszczają, by media stały się integralną częścią życia. Z tego względu istotne jest wprowadzanie elementów edukacji medialnej już na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym, a także dalej – w ramach poszczególnych przedmiotów na przestrzeni klas 4–8 szkoły podstawowej oraz odpowiednio klas 1–3, 1–4 lub 1–5 szkoły ponadpodstawowej (w zależności od tego, czy mówimy o kształceniu na poziomie branżowej szkoły I stopnia, liceum czy technikum).

Na istotę edukacji medialnej zwraca uwagę „Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego”, w której znajdujemy następujące zapisy:

Wstęp

[...]

Celem wychowania przedszkolnego jest wsparcie całościowego rozwoju dziecka.

[...]

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka.

Dziecko przygotowane do podjęcia nauki w szkole:

[...]

3. odróżnia elementy świata fikcji od realnej rzeczywistości; byty rzeczywiste od medialnych, byty realistyczne od fikcyjnych;

[...]

19. podejmuje samodzielną aktywność poznawczą np. oglądanie książek, zagospodarowywanie przestrzeni własnymi pomysłami konstrukcyjnymi, korzystanie z nowoczesnej technologii itd.;

[...]

Warunki i sposób realizacji:

[...]

6) Współczesny przedszkolak funkcjonuje w dynamicznym, szybko zmieniającym się otoczeniu, stąd przedszkole powinno stać się miejscem, w którym dziecko otrzyma pomoc w jego rozumieniu.²

Z kolei w „Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej” czytamy:

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, postępowania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, postępowania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Szkoła ma również przygotowywać ich do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfro-

wej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci. Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.³

Gry językowe w tytułach prasowych służące ich uatrakcyjnieniu

By stworzyć tytuł chwytliwy dla czytelnika, zarówno w przestrzeni prasy drukowanej, jak internetowej, autorzy sięgają po coraz bardziej wyszukane zabiegi językowe, swoiste słowne gry z czytelnikiem, a bywa również że – jak u Gombrowicza – czytelnikiem, nierzadko na jego własną prośbę. W tytułach tekstów prasowych odnajdziemy zabiegi natury fonicznej, graficznej, leksykalnej oraz intertekstualnej. Trzeba jednak przyznać, że nawet pobieżny przegląd tekstów zamieszczanych w prasie drukowanej oraz przestrzeni internetowej pokazuje, iż więcej tego typu zabiegów znajdziemy w prasie drukowanej. Sieć stawia bardziej na tytuły konkretne, takie, które wprost (i nierzadko też dosadnie) nazywają pewne elementy rzeczywistości. Podobnie jednak jak to ma miejsce w prasie drukowanej, dobrze skrojonymi tytułami w sieci są takie, które nie zdradzają wszystkiego, jeśli chodzi o treść artykułu. Tylko wtedy bowiem istnieje większe prawdopodobieństwo, iż czytelnik zdecyduje się na lekturę całego artykułu. W ramach edukacji medialnej warto – wspólnie z uczniami – przyjrzeć się chociażby wybranym tytułom prasowym wykorzystującym rozmaite gry językowe. Dzięki temu młody człowiek z jednej strony będzie podnosił swoje kompetencje językowe, z drugiej natomiast – jak już wspomniano – zyska warsztat, który pozwoli mu krytycznie spojrzeć na przestrzeń medialną. W dalszej kolejności przedstawione zostaną przykłady gier językowych, występujących w tytu-

łach medialnych, które można wykorzystać w codziennej pracy z młodymi ludźmi, w ramach realizacji elementów edukacji medialnej w przestrzeni szkolnej.

Zabiegi foniczne

Rolę zabiegów fonicznych można w pełni odkryć dopiero podczas głośnej lektury tekstu. Do najczęściej wykorzystywanych należy instrumentacja głoskowa oraz będąca jej odmianą aliteracja. Aliterację odnaleźć możemy między innymi w takich przykładach jak: „Na początek – porządek” (5 VIII 1990), „Bój się Boga, Benek!” (8 I 2004), „Plotki, płoteczki i plankton” (13 V 2004). Zostały one zaczerpnięte z tygodnika „Panorama Leszczyńska”. Podobnych zabiegów nie brakuje w sieci, o czym świadczą następujące sformułowania zawarte w tytułach newsów zamieszczonych w sieci: „Towarowa, Trapez i... ?” (29 VI 2021, portal elka.pl) czy „100 rac na 100-lecie wolnego Leszna” (18.01.2020, portal leszno24.pl). Aliteracje – podobnie jak inne językowe zabiegi w tytułach prasowych – mają przykuć uwagę odbiorcy, który najpierw skupi się literalnie na przeczytaniu minitekstu, w którym zaobserwuje powtarzalność danych głosek w mniejszym bądź większym zakresie, a następnie zacznie zastanawiać się nad jego sensem.

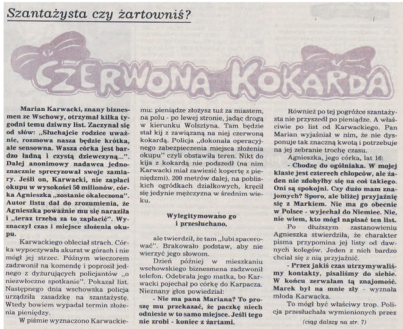
Wśród zabiegów fonicznych najrzadziej wykorzystywanym jest rym sam w sobie, być może dlatego, że traktuje się go bardziej jako domenę nieskomplikowanych wierszowanych tekstów. Zdarza się jednak, że dziennikarze wprowadzają je do swoich tekstów, by nadać tytułom mnemotechniczny charakter. Takie intencje towarzyszą zapewne następującym sformułowaniom (również pochodzącym z „Panoramy Leszczyńskiej”: „Szał młodych ciał” (2 X 1983), „Kto wygrał, kto przegrał?” (1 VII 1990), „Kiedyś talony, teraz miliony” (12 V 1991) czy „Odmładzanie na zawołanie” (29 X 2009).

W tytułach tekstów drukowanych spotkać można również paronomazję, polisyn-ton, poliptoton, figury etymologiczne i pseudoetymologiczne, które zazwyczaj stają się narzędziem budującym kalambur bądź grę słów. Tak skonstruowany tytuł zapewne będzie oddziaływał na czytelnika wieloaspektowo i analizując go, zgodzić się trzeba niewątpliwie z twierdzeniem Marii Wojtak, podkreślającej, że owo wieloaspektowe oddziaływanie obejmuje: „zatrzymanie uwagi odbiorcy, zachętę do lektury (a więc także może i kupna gazety), przekonanie do wyrażanych w tytule i/ lub tekście sądów i opinii, rozbawienie, zaintrygowanie, zaproszenie do rozwiązania komunikacyjnej zagadki czy wręcz wywołanie zachwytu nad pięknem i niezwykłością wystawienia”⁴. W takim kontekście warto zwrócić uwagę na tytuły prasowe pochodzące ze wspomnianego tygodnika: „Stare kłopoty w Starym Bojanowie” (6 V 1984), „Nieprawdziwa prawda” (5 XII 1996), „Przypadek przez przypadek” (5 II 2004), „Kto się ima imadła?” (23 IX 2004), „Kolej na olej” (9 XII 2004), „Plecie i plecie” (16 XII 2004), „Ekspresowa ekspresowo?” (10 II 2005).

Zabiegi graficzne

W porównaniu z innymi językowymi rozwiązaniami zabiegi graficzne nie mają zbyt dużej reprezentacji wśród tytułów artykułów prasowych, zarówno tych zamieszczanych tradycyjnej prasie drukowanej, jak w przestrzeni internetowej. Nie można jednak tej grupy pominąć, chociażby ze względu na jej osobliwość. Szczególną rolę grafika (w znaczeniu dosłownym) odgrywa w tytułach, w których połączono słowo oraz elementy ikoniczne. Dostrzec można to między innymi w poniższym przykładzie:

Przykład 1⁵

W sieci zabiegi graficzne często związane są z grą kolorów oraz wielkością czcionki. Portal elka.pl stosuje zasadę, według której nadtytuły są mniejsze oraz zapisywane czarną czcionką, natomiast tytuły - bardziej wyeksponowane, zarówno pod względem wielkości czcionki, jak również czerwonej jej barwy. Może to dostrzec w poniższych przykładach:

Przykład 2⁶

Przykład 3⁷

Zabiegi leksykalne

W zabiegach leksykalnych stosowanych w tytułach prasowych bardzo często dostrzec możemy metaforę. Wprowadza się ją jednak zazwyczaj w takim stopniu, by z jednej strony prowadzić z czytelnikiem swoistą grę, ale by ostatecznie nie zniechęcić go w jego usiłowaniach zrozumienia jej sensu. Metaforyka prasowa różni się od tej wykorzystywanej w literaturze, choć nie pochodzi jedynie z zakresu metaforyki potocznej. W tytułach prasowych często znaleźć można metaforykę opartą na słownictwie wojskowym i sportowym. To zbliża język prasy do słownictwa polityki, w której – jak pisze Janina Fras – „metafora gry jest uznawana za podstawową metaforę”⁸. W komunikacji politycznej wyróżnia ona gry militarne, wojenne, sportowe (z podziałem na amatorskie i zawodowe), rozrywkowe i hazardowe oraz rynkowe. „Ponadto ważne źródło odniesień metaforycznych stanowią gry sceniczne, wymagające współcześnie nowego rozpatrzenia wobec tego, że scena teatralna przestała być jedynym tematem pomocniczym metafor politycznych, zastępuje ją bowiem coraz częściej studio telewizyjne. Politykę z wojną, sportem, rozrywką / hazardem i rynkiem łączą semy (elementarne części znaczeniowe) rywalizacji / konkurencji, ryzyka / niebezpieczeństwa.”⁹. W oparciu o metaforykę wojskową skonstruowane zostały między innymi takiego tytuły wynotowane z jak: „Wielkie manewry” („Panorama Leszczyńska”, 11 I 1987), „Pod obstrzałem publiczności” („Panorama Leszczyńska”, 26 VI 1988), „Wystartowały klasy mundurowe” (Elka.pl, 08 IX 2021).

Na koniec tej części rozważań zwróćmy uwagę na tytuły zbudowane w oparciu o słowa lub wyrażenia potoczne. Potoczność w nagłówkach wywołuje u czytelnika emocje, często jest źródłem oceny, stanowiącym dla odbiorcy swoistą wskazówkę interpretacyjną, odnoszącą się do

prezentowanego w artykule zagadnienia. Gradacja oraz nacechowanie emocjonalne tytułu, a tym samym całego medialnego komunikatu, jest efektem sięgania przez dziennikarzy po potoczność. Potoczność ma niewątpliwie siłę rażenia, która – działając na emocje odbiorcy i nie pozostając obojętną pod względem aksjologicznym – hiperbolizuje problemy, które – nawet w oczach osób początkowo niezainteresowanych tematem – stają się istotne. Potwierdzają to między innymi następujące przykłady zaczerpnięte z tygodnika „Panorama Leszczyńska”: „Jak rozwalono PGR”¹⁰, „Pięć stów za jagody”¹¹, „Magisterka za kasę”¹² czy „Dorośli głupio to wymyślili”¹³ oraz następujące tytuły wynotowane z lokalnych portali internetowych: „Pracownicy wylewali śmierdzącą ciecz”¹⁴, „Kto się połasczył na Chevroletta Corvette z 2016 roku?”¹⁵, „Z taką ekipą przyjaciół i znajomych można obchodzić Diczce Półwiecze”¹⁶, „Kto w tym roku w Rydzynie dostanie kasę na sport?”¹⁷ czy „Branżówka otrzymała imię Weteranów Działań Poza Granicami Państwa”¹⁸

Zabiegi intertekstualne

By skłonić czytelnika do lektury tekstu, dziennikarze w tytułach coraz sięgają również po zabiegi intertekstualne. Przywołane zjawisko zdecydowanie częściej pojawia się w prasie drukowanej niż w sieci. Wynika to z pewnością z faktu, iż tytuły w przestrzeni internetowej w większym stopniu stawiają na przekazanie konkretnej informacji (choć - jak już zaznaczono - nie w pełni, by internauta zechciał zagłębić się w lekturze jego całości). Nie bez znaczenia pozostaje również konieczność szybkiego zredagowania i zamieszczenia materiału w sieci, zwłaszcza jeżeli na danym terenie funkcjonuje kilka portali internetowych. Rzecz jasna na największą oglądalność i tak zwaną „klikalność” ma szansę ten, który najszybciej zamieści materiał o danym wydarzeniu. W takiej

sytuacji nie zawsze jest czas na tworzenie tytułu o bardziej skomplikowanej formule leksykalnej. Inaczej wygląda sytuacja w prasie drukowanej, w ramach której trzeba wprawdzie liczyć się z deadline'ami, jednak zazwyczaj na przygotowanie materiału dziennikarz ma więcej czasu niż redaktor pracujący w sieci.

Na koniec warto przywołać kilka przykładów intertekstualności w tytułach prasy drukowanej, a konkretnie wspomnianego tygodnika „Panorama Leszczyńska”. Taki charakter mają na przykład tytuły „Quo vadis spółdzielczości?” (11 IV 1993), „Cierpienia młodego biznesmena” (19 II 1995) czy „Krajobraz po cukierkach” (27 VIII 2009). Wszystkie one zapowiadają teksty poświęcone kapitalistycznym przemianom miejskiej gospodarki. Ukazują przeobrażenia w przedsiębiorstwach działających w oparciu o zasadę spółdzielczości czy problemy, z jakimi muszą zmierzyć się osoby rozpoczynające karierę w biznesie.

Podsumowanie

Mimo że w tytułach tekstów internetowych znajdziemy mniej gier językowych niż w prasie drukowanej, w obu tych sferach możemy mówić o różnorodności. Dziennikarze doskonale wiedzą, że dziś nie wystarczy dobrze skrojony tekst. By przykuć uwagę odbiorcy, zyskał popularność i został zapamiętany, potrzebne jest coś jeszcze: niecharakterystyczne sformułowanie, zaskakujący element graficzny, gra kolorów, coś, co zaskoczy, czasem wywoła szok czy wzburzenie. Bez względu na to, po jaki zabieg sięgnie dziennikarz, powinien pamiętać, że pewnych i barier przekraczać nie powinien: dobrego smaku językowego, epatowania brutalizmem w słowie czy obrazie. Na tego typu zachowania nie powinno być zgody w świecie twórców medialnych komunikatów, ale również wśród odbiorców treści medialnych. Pewnych granic nie powinno się przekraczać, bo... przestaną być granica-

mi. A świat bez żadnych granic i reguł - co w literacki sposób pokazuje między innymi dramaturg Sławomir Mrożek - zaczyna rozpadać się na kawałki. Jeśli natomiast dochodzi do sytuacji, w których dziennikarze naruszają wspomniane zasady, wów-

czas warto – na płaszczyźnie dydaktycznej – zintensyfikować działania z zakresu edukacji medialnej. By pokazać młodym ludziom, jak bezpiecznie i z właściwą dozą krytyki poruszać się w świecie medialnym.

PRZYPISY

- ¹ Termin prasa odnosi się w niniejszych rozważaniach ogólnie do mediów, a więc periodyków drukowanych, telewizji, radia oraz Internetu.
- ² Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego [online], Podstawa Programowa 2017 [dostęp: 11 sierpnia 2023]. Dostępny w Internecie: <https://podstawaprogramowa.pl/Przedszkole>
- ³ Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej [online], Podstawa Programowa 2017 [dostęp: 11 sierpnia 2023]. Dostępny w Internecie: <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-I-III>, <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII>.
- ⁴ M. Wojtak, *Analiza gatunków prasowych: zręby teorii i elementy praktyki*, Lublin 2006, s. 18.
- ⁵ Panorama Leszczyńska 18.04.1993 r.,
- ⁶ Elka.pl 23.08.2023 r.
- ⁷ Elka.pl 18.08.2023 r.
- ⁸ J. Fras, *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*. Wrocław 2005, s. 174.
- ⁹ Ibidem, s. 175.
- ¹⁰ Panorama Leszczyńska 10 IV 1994 r.
- ¹⁰ Panorama Leszczyńska 22 VII 2004 r.
- ¹¹ Panorama Leszczyńska 25 XI 2004 r.
- ¹² Panorama Leszczyńska 21 XI 1993 r.
- ¹³ Elka.pl 20 VIII 2021 r.
- ¹⁴ Elka.pl 14 IX 2021 r.
- ¹⁵ Leszno24.pl 02 IX 2021 r.
- ¹⁶ Leszno.naszemiasto.pl 12 II 2019 r.
- ¹⁷ Leszno.naszemiasto.pl 30 IX 2021 r.

BIBLIOGRAFIA

- Fras J., *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*. Wrocław 2005
- Wojtak M., *Analiza gatunków prasowych: zręby teorii i elementy praktyki*, Lublin 2006
- Teksty zaczerpnięte z tygodnika *Panorama Leszczyńska* oraz portali internetowych *elka.pl*, *leszno24.pl* oraz *leszno.naszemiasto.pl*.

ANNA MAĆKOWIAK

doktor nauk humanistycznych w dziedzinie językoznawstwa. Ukończyła studia magisterskie, a następnie doktoranckie na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a także studia podyplomowe z zakresu oligofrenopedagogiki – edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, wiedzy o społeczeństwie oraz wychowania do życia w rodzinie. Pracuje na stanowisku starszego wykładowcy w Akademii Nauk Stosowanych im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie. Współpracuje z Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Lesznie. Jest również nauczycielką języka polskiego prowadzącą zajęcia w dwóch leszczyńskich szkołach ponadpodstawowych: Zespole Szkół Elektroniczno-Telekomunikacyjnych oraz Zespole Szkół nr 4 im. Powstańców Wielkopolskich. Od ponad dwudziestu lat trudni się także dziennikarstwem, które jest jednocześnie jej pasją. W swoich badaniach naukowych podejmuje temat szeroko pojętej pedagogiki medialnej, a szczególną uwagę poświęca wpływowi mediów na współczesnego młodego człowiekiem oraz wyzwaniom edukacji medialnej we współczesnej szkole. Prywatnie jest pasjonatką gór. Kocha Tatry i Zakopane, a także Góry Izerskie i Świeradów-Zdrój.

INNOWACJA „ZIELONA ENERGIA, ZIELONY ŚWIAT W SZKOLE DLA INNOWATORA W JANKOWIE ZALEŚNYM”

**W RAMACH PROJEKTU UNIJNEGO ERASMUS PLUS K210SCH
(WNIOSEK NUMER: 2023-1-PL01-KA210-SCH-000113242)**

RAFAŁ JAKUBOWSKI

W czerwcu 2023 roku uzyskaliśmy dofinansowanie 60 000 Euro do innowacyjnego projektu międzyprzedmiotowego, którego celem jest poprawa edukacji STEAM w naszych szkołach, promowanie mentalności chroniącej środowisko poprzez skupienie się na zielonej energii oraz rozwijanie u uczniów i nauczycieli umiejętności proinnowacyjnych, takich jak: kreatywność, współpraca, liderstwo, rozwiązywanie problemów i zarządzanie sobą. Jednym z produktów projektu będzie „Poradnik po Zielonej Energii”, który poprzez przedstawienie atrakcyjnych zajęć praktycznych będzie służył jako podręcznik do nauczania treści naukowych związanych z ekologiczną energią naturalną.

W projekcie biorą udział łącznie 3 szkoły: z Polski, Turcji i Chorwacji.

Szkoła Podstawowa im. Powstania Wielkopolskiego
w Jankowie Zaleśnym w Polsce

Özel Antalya Vizyon Koleji Anadolu Lisesi w Turcji
<https://www.vizyonkoleji.k12.tr/>

Primary school Kistanje w Chorwacji

Wprowadzenie

Celem Projektu jest zwiększenie zrozumienia, wiedzy o środowisku i praktycznych umiejętności uczniów w zakresie zrównoważonej energii i ochrony środowiska, uatrakcyjnianie nauczania przedmiotów ścisłych poprzez działania praktyczne, promujące edukację STEM, promowanie włączenia społecznego poprzez oferowanie równych szans uczenia się uczniom z różnych środowisk społecznych.

Cele są bezpośrednio powiązane z priorytetami: poszerzanie wiedzy naukowej uczniów na temat zielonej energii i zagadnień środowiskowych odnosi się do priorytetu dotyczącego środowiska i klimatu; uatrakcyjnienie nauczania przedmiotów przyrodniczych i ścisłych zwiększa poziom osiągnięć w STEAM; włączenie społeczne osiąga się poprzez włączenie do działań projektowych uczniów z obszarów defaworyzowanych.

Projekt prowadzony będzie na lekcjach:

fizyki matematyki, biologii, chemii, geografii, techniki, języka angielskiego, języka polskiego.

Adresatami innowacji są uczniowie klasy IV, V, VI, VII i VIII. Czas realizacji innowacji obejmował będzie rok szkolny 2023/2024 oraz 2024/2025 z możliwością jej kontynuowania w następnych latach, ale bez dofinansowania z Unii.

Zajęcia innowacyjne odbywały się będą w ramach zajęć obowiązkowych jako element wybranych lekcji fizyki, matematyki, biologii, chemii, geografii, techniki, języka angielskiego, języka polskiego oraz podczas zajęć dodatkowych i mobilności w kraju, w Turcji i Chorwacji.

Motywacja wprowadzenia innowacji:

Innowacja "Zielona energia, zielony świat w szkole dla innowatora w Jankowie Zaleśnym" jest moją odpowiedzią na wyniki badań edukacyjnych, z których wynika, iż w polskiej szkole nie kształtujemy umie-

jętności proinnowacyjnych i nie uczymy wprost kreatywności, a także wyjście naprzeciw wymogom edukacyjnym zawartym w aktualnej podstawie programowej dla II etapu edukacyjnego.

Na podstawie wieloletnich obserwacji oraz przeprowadzonych diagnoz w pracy w szkołach zauważyłem, że uczniom najbardziej brakuje pracy zespołowej. Dlatego też główną przyczyną opracowania innowacji z fizyki i pozostałych przedmiotów jest potrzeba rozwijania umiejętności proinnowacyjnych. Wiemy, że kształcenie kompetencji proinnowacyjnych w szkole jest możliwe. Kompetencje te są kształtowane przez całość szkolnego doświadczenia ucznia i uczennicy. Nie da się więc skutecznie i całościowo ich rozwijać w ramach kursu na innowatora, podczas zajęć pozalekcyjnych czy pojedynczych zajęć przedmiotowych. Rozwijanie kompetencji współpracy, rozwiązywania problemów, zarządzania sobą, liderowania i samodzielności myślenia wymaga całościowej zmiany w szkole, w tym zauważenia, że ich zdobywanie jest procesem społecznym.

Cele szczegółowe:

- poprawa umiejętności uczniów w pracy grupowej i interdyscyplinarnej,
- swobodne posługiwanie się umiejętnościami proinnowacyjnymi,
- zachęcanie do uczenia się rzeczy nowych,
- kształtowanie u uczniów postaw proinnowacyjnych,
- przygotowanie uczniów do wymagającego rynku pracy w przyszłości,
- co 2-miesięczna analiza raportów postępów pracy na platformie.

Tematyka zajęć

Zagadnienia zostały opracowane w oparciu o podstawę programową kształcenia ogólnego dla II etapu edukacyjnego oraz analizę wszystkich Partnerów Projektu Erasmus, które uwzględniają ramy projek-

tu o zielonej energii i zielonym świecie. Przewidziano realizację ok. 15 interdyscyplinarnych bloków tematycznych:

- **Przewodnik po zielonej energii** (informacje teoretyczne i wytyczne dotyczące praktycznych lekcji i zajęć na temat naturalnych zasobów energii i sposobów ich wykorzystania),
- **Maszyny zaprojektowane przez uczniów**, mogące wytwarzać energię elektryczną ze źródeł odnawialnych,
- **Modele zbudowane przez uczniów** pod kierunkiem nauczycieli:
  - generator wiatrowy,
  - generator światła słonecznego,
  - turbina parowa (geotermiczna),
  - generator hydroelektryczny,
  - generator fal.
- **Strona internetowa projektu**,
- **Magazyn Naukowy**, zbiór artykułów i badań związanych ze środowiskiem, zmianami klimatycznymi i przyszłością ekologiczną wykorzystującą energie odnawialne,
- **Badania** naukowe dotyczące zanieczyszczeń: badania dotyczące produkcji paliw, płyt pilśniowych, naturalnego kleju z odpadów rolniczych,
- **Prezentacje** na temat energii naturalnej/zielonej: światła słonecznego, wody, fal, wiatru, energii wodnej, geotermalnej i bioenergii jako źródeł energii,
- **Badania** na temat: wykorzystania poszczególnych źródeł energii w mieście; zanieczyszczenia w regionach, miastach i źródłach zanieczyszczeń lokalnych; Zagrożenia dla środowiska i ekosystemu (gatunki wymarłe lub zagrożone, trujące nawozy, zanieczyszczenia chemiczne w żywności, odpady plastikowe w przyrodzie), jak oczyścić wodę z mórz i oceanów,
- **Projekt ekologicznego domu, zielonego miasta przyszłości** (idealny ekologiczny dom i miasto z ekologicznym transportem i naturalną energią). Jak wygląda przyszła planeta?

- **Analiza wykorzystania energii naturalnej w regionie**. Studenci sprawdzają, jaka część zapotrzebowania miasta na energię elektryczną pochodzi ze źródeł odnawialnych i nieodnawialnych,
- **Statystyki**: ile energii naturalnej wykorzystuje się w ich społeczności. Porównanie regionów/krajów,
- **Twórczość pisarska**: kompozycje, pamiętniki o tym, jaki powinien być przyszły świat, z zieloną energią i bez zanieczyszczeń. Plakaty, rysunki o lepszej przyszłości świata bez zanieczyszczeń,
- **Warsztaty na temat przyczyn zanieczyszczenia gleby?** Jakie są konsekwencje stosowania środków chemicznych w rolnictwie?
- **Wykonanie prostego naturalnego kompostu w butelce** z odpadów owoców, warzyw, herbaty,
- **Warsztaty na temat przyczyn zanieczyszczenia wody**. Znaczenie recyklingu wody i wykonania filtra wody.

Przewodnik wraz z działaniami w ramach projektu będzie promował edukację STEM w szkołach partnerskich i dotrze do docelowych odbiorców, czyli beneficjentów pośrednich.

Spodziewanymi efektami Projektu są:

- Rozwój kompetencji proinnowacyjnych.
- Zaangażowanie uczniów w proces uczenia się.
- Ukierunkowanie na rozwój własny.

Wpływ na uczniów:

Pozytywne oddziaływania na proces uczenia się i postawy uczniów.

Wpływ na pracę szkoły:

- Podnoszenie jakości pracy szkoły poprzez rozwijanie kompetencji proinnowacyjnych uczniów i zachęcenie uczniów do uczenia się współpracy.
- Rozwój osobisty i grupowy uczniów.
- Indywidualizacja nauczania – podnoszenie wyników edukacyjnych uczniów.

- Promocja szkoły w środowisku lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym.

Działania zostaną rozłożone równomiernie na 2 lata. Co 2 miesiące szkoły partnerskie będą realizować zaplanowane działania:

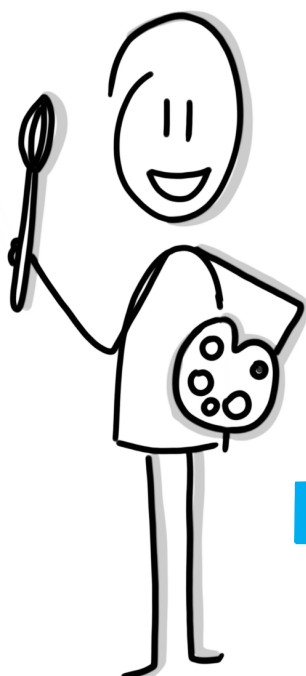
- wrzesień/listopad 2023 - prowadzenie prezentacji na temat naturalnej zielonej energii: światła słonecznego, wody, fal, wiatru, energii wodnej, geotermalnej i bioenergii jako odnawialnych źródeł energii,
- grudzień 2023/styczeń 2024 - prowadzenie prezentacji na temat zanieczyszczeń w powietrzu, wodzie, glebie, pogłębianie wiedzy
- luty/marzec 2024 - wystawy i rysunki plakatowe urzędzeń i rozwiązań zielonej energii ograniczających zanieczyszczenia, rozwijanie umiejętności projektowania
- analiza naukowa i statystyki z kwietnia /

- maja 2024 r. dotyczące zużycia zielonej energii w każdym regionie partnerskim, zwiększająca świadomość,
- czerwiec 2024 - zajęcia plenerowe zwiększające odpowiedzialność wobec środowiska
- warsztaty, wrzesień/listopad 2024, na temat zagrożeń wynikających ze zmian klimatycznych i zanieczyszczeń, poszerzające wiedzę naukową,
- grudzień 2024/styczeń 2025 - twórcze pisanie na temat przyszłości środowiska planety, doskonalenie odpowiedzialności i umiejętności krytycznego myślenia,
- luty/marzec 2025 - budowa agregatu prądotwórczego wykorzystującego zieloną energię, działania praktyczne zwiększające zainteresowanie nauki,
- kwiecień/maj 2025 - zaprojektowanie projektu idealnego ekologicznego domu i zielonego miasta przyszłości,
- czerwiec/lipiec 2025 - zajęcia plenerowe promujące postawę proekologiczną i odpowiedzialność.

RAFAŁ JAKUBOWSKI

doradca metodyczny z fizyki w Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu. Nauczyciel fizyki z 25 letnim doświadczeniem, członek Amerykańskiego Stowarzyszenia Nauczycieli fizyki. Uczestniczył w szkoleniach dla nauczycieli w USA, Wielkiej Brytanii, Holandii, Niemczech, Rumunii i Rosji i Turcji. Prowadzi szkolenia na terenie całej Polski, jest autorem eksperymentu pedagogicznego z fizyki, chemii, biologii i matematyki „Radość uczenia się rzeczy nowych – czyli jak rozwijać rozumowanie naukowe uczniów?”. Był również koordynatorem dwóch projektów ERASMUS PLUS: Science is cool! ze szkołami z Rumunii, Włoch i Turcji oraz koordynatorem projektu dla Gminy Ostrów Wielkopolski „Innowacja metodyki nauczania języków obcych i fizyki w Gminie Ostrów Wielkopolski” z Uniwersytetem w Dublinie, Szkołą Języka Niemieckiego w Berlinie oraz Szkołą Podstawową w Finlandii. Uczestniczył jako doradca i nauczyciel wspierający w projekcie Erasmus ze szkołami w Portugalii i Włoszech „CLIL-nauczanie przedmiotów przyrodniczych w języku angielskim”. Prowadzi swój portal dla dzieci, młodzieży i rodziców <https://rozwijanierozumowania.pl>

BEZ OCEN NA LEKCJACH PLASTYKI?

MAGDALENA KOZAK-JABŁOŃSKA

Przedmioty artystyczne w szkole podstawowej to przestrzeń, w której kształtujemy postawy twórcze, relacje z otaczającą rzeczywistością, potrzebę uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych oraz kreowania takich wydarzeń. Mając do czynienia z niezwykle delikatną materią – wrażliwością naszych uczniów, szukamy sposobów i rozwiązań, które tę wrażliwość uszanują i nie zablokują naturalnej potrzeby obcowania z pięknem. Co zrobić, aby na plastyce ocena cząstkowa nie przestoniła radości, która powinna towarzyszyć działaniom twórczym? Jak zaplanować proces edukacyjny, aby artystyczny rozwój uczniów był harmonijny, zgodny z predyspozycjami i na miarę możliwości każdego z naszych podopiecznych?

Pytanie postawione w tytule u wielu nauczycieli tego przedmiotu wywołuje dreszcz. Na szczęście w wielu przypadkach dreszcz przeradza się w refleksję. I to jest bardzo dobry znak! Albowiem refleksja często prowadzi do zmiany. A zmiany w edukacji nam potrzeba.

Wielu oburzy się zapewne na słowo, które ostatnimi czasy spędza sen z powiek i powoduje natychmiastowy nerwowy skurcz: znowu zmiana? Nie chcemy zmian! Chcemy w spokoju, bez kolejnych zawirowań, pracować, dzielić się wiedzą, realizować kolejne punkty podstawy programowej i cieszyć się (lub martwić) wynikami naszych uczniów. Oceny do pracy są nam potrzebne!

Otóż okazuje się, że nauczycielom wystarczą dwie oceny - śródroczna i roczna, aby nasi podopieczni chcieli tworzyć, rozwijali swoje uzdolnienia, pracowali na plastyce na miarę swoich możliwości z radością, zapałem, bez obaw i lęku przed kompromitacją bądź porażką. A uczniowie, w zdecydowanej większości, do rozwoju artystycznego ocen nie potrzebują wcale.

Śmiała teza. Ośmielam się ją postawić na podstawie własnych doświadczeń nauczyciela z 27-letnim stażem oraz opinii moich uczniów, którzy od roku na plastyce pracują bez ocen.

I tym właśnie – swoim doświadczeniem oraz opiniami uczniów – chcę się z Państwem, szanowni Czytelnicy, podzielić.

Ocenianie uczniów na przedmiotach artystycznych – takich właśnie uczyć – zawsze było dla mnie kłopotliwe. Nie chcąc nikogo skrzywdzić, wielokrotnie witałam się jak węgorz dobierając słowa, aby wrażliwego młodego człowieka nie urazić, bo groziło to zniechęceniem przedmiotu i wszelkiego rodzaju działań twórczych. Z drugiej strony nie chciałam przesadnie chwalić, ponieważ takie doświadczenie też mam na swoim nauczycielskim koncie

i odpowiedź uczennicy na moje peany pamiętam do dzisiaj (nie był to pochlebny komentarz – oceniła swoją pracę z dużo

większą surowością niż ja i wyraziła to bardzo dosadnie na forum klasy). Zatem jako nauczyciel poszukujący dojrzewałam do chwili, w której powiedziałam sobie: już czas! Jestem gotowa! Chcę uczyć bez ocen! Pełna zapału zaczęłam poszukiwać podstaw prawnych, informacji i dobrych praktyk, aby jak najrzetelniej przygotować się do wprowadzenia innowacji pedagogicznej. Po wnikliwym rozpoznaniu tematu zabrałam się do pracy koncepcyjnej. Powstał pomysł, po czym faza realizacji. Przedstawiłam dyrekcji dokumentację, rada pedagogiczna zaakceptowała wniosek i rozpoczął się rok szkolny 2022/2023.

Przyznam, że byłam bardzo ciekawa, jak takie nowe rozwiązania przyjmą uczniowie. W głowie rodziły się pytania: czy będą wystarczająco zmotywowani? Czy taki sposób pracy nie spowoduje chaosu? Czy nie będzie problemu z systematycznością oddawania prac? Czy będą one wykonane ze starannością i na odpowiednim poziomie?

Po roku pracy stwierdzam, że praca bez ocen na lekcjach plastyki była bardzo dobrym i potrzebnym rozwiązaniem. Mnie odpadły dylematy związane z wystawianiem ocen śródrocznych i rocznych, skończyły się wędrówki z prośbami o dodatkowe zadania, które podniosłyby ocenę na koniec semestru. Uczniowie zrozumieli ideę i wzięli na siebie odpowiedzialność za swoje postępy, zaczęli dyskutować i samodzielnie oceniać swoje prace.

I co najważniejsze! Nikt nie uchylał się od aktywności, tworzyli wszyscy, bez presji, bez lęku, na miarę swoich możliwości. Kiedy pod koniec roku szkolnego zadałam moim uczniom pytanie, jak pracuje im się bez ocen, ogromna większość odpowiedziała, że dużo lepiej i bardziej komfortowo. Na kolejne pytanie, czy bardziej staraliby się, gdyby każda praca twórcza podsumowana była oceną cyfrową, odpowiedź była stanowcza: nie! Zaledwie kilka osób (na ponad 150 uczniów) odpowiedziało, że ocena bardziej by ich motywowała. Przedyskutowaliśmy to

wspólnie. Zobaczmy, czy po kolejnym roku takiej formuły zmieniać zdanie, czy nie. Jak doszło do tego, że moi podopieczni tak bezproblemowo przyjęli innowacyjny sposób weryfikacji? Otóż byli do niego przygotowywani. I ja byłam przygotowana bardzo starannie.

Innowacja pedagogiczna „Bez ocen na lekcjach plastyki” realizowana była w klasach piątych, szóstych i siódmych. Czwartoklasistów ominęła z tego względu, że zależało mi, aby poznali mój sposób pracy, wymagania, wchłonęli atmosferę i zrozumieli, że proces twórczy, ich aktywność, zaangażowanie, poczucie bezpieczeństwa są dużo ważniejsze niż ocena za jednostkową pracę. Przyzwyczajając ich do tego, że coś może się nie udać, nie podobać, mogą popełnić błędy – bo przecież gdyby umieli wszystko, nie musieliby chodzić do szkoły. Powtarzałam, że kiedy się mylą, też się uczą. I to jest w porządku, pod warunkiem, że wyciągają wnioski i nie powielają złych rozwiązań. I tak przez cały rok szkolny. Kiedy zaczęli naukę w klasie wyższej byli gotowi na pracę bez ocen.

Inspiracją była dla mnie także Carol Dweck, która w swojej książce „Nowa psychologia sukcesu” przywołuje odkrycia Benjamina Blooma. Przebadał on 120 wybitnych postaci świata sztuki, sportu, nauki. Wszyscy wspominali swoich pierwszych nauczycieli jako osoby, które w atmosferze akceptacji stawiały wysokie wymagania. Ważne było, że „tworzyli atmosferę zaufania, a nie krytyki. Dawali uczniom do zrozumienia „Będę cię uczyć”, a nie „Będę oceniać twoje uzdolnienia”¹¹. (s.226)

Moja innowacja od strony formalnej przedstawiała się następująco:

Rodzaj innowacji pedagogicznej	Osoby objęte działaniami	Zajęcia edukacyjne objęte innowacją	Liczba godzin dydaktycznych przewidywanych do realizacji innowacji
mieszana: metodyczno-organizacyjna	klasy: 5, 6, 7	PLASTYKA	rok szkolny – ok. 30 godzin

Opis nowatorskich rozwiązań:

W każdym semestrze uczniowie zrealizują zadania wyznaczone przez nauczyciela. W określonym terminie zadania te będą podlegać weryfikacji na podstawie kryteriów znanych uczniom na zasadzie: poniżej 50 % zgodności z kryteriami – praca do poprawienia, powyżej 50 % zgodności – praca zaliczona.

Ocena śródroczna i roczna wystawiona będzie w postaci cyfry w oparciu o liczbę zaliczonych prac wg klucza:

90% i więcej- ocena bdb

75% i więcej - ocena db

51% i więcej- ocena dst

Ocenę dopuszczającą otrzyma każdy uczeń klasyfikowany, ponieważ uczestnicząc w zajęciach wykona minimum pracy wymaganej przy realizowaniu podstawy programowej w danej klasie. Aby otrzymać ocenę celującą, uczeń musi zaliczyć 100% prac oraz wziąć udział w przynajmniej jednym konkursie plastycznym.

Uzasadnienie potrzeby wprowadzenia innowacji pedagogicznej: Twórczość artystyczna uczniów jest ich naturalną potrzebą, która zanika na skutek nadmiernego krytycyzmu, potrzeby porównywania się. Ponadto zdarza się, że uczniowie prace plastyczne wykonują poniżej swoich możliwości, bo satysfakcjonuje ich każda ocena pozytywna. Wprowadzenie pracy z kryteriami umożliwi im samoocenę prac oraz sprawi, że ocena nie będzie głównym motywatorem ich działań. Efektem będzie tworzenie prac na miarę możliwości, a nie dla oceny.

Cel główny innowacji pedagogicznej: Aktywizacja uczniów. Rozbudzenie postawy twórczej.

Cele szczegółowe innowacji pedagogicznej: Praca z kryteriami jako wzmocnienie roli ucznia w procesie uczenia się, samodzielność i umiejętność weryfikowania własnej pracy,

przeniesienie ciężaru z motywacji zewnętrznej na wewnętrzną, skupienie na procesie, a nie efekcie, wzmocnienie odpowiedzialności za podejmowane działania. Organizacja działań innowacyjnych, założenia, formy i metody pracy: Przed przystąpieniem do zadania uczniowie otrzymają kryteria sukcesu. Jeżeli spełnią powyżej 50 % - zadanie będzie zaliczone, jeżeli mniej – zadanie będzie wymagało poprawy lub uzupełnienia.

Formy pracy nie ulegną zmianie – będą różnorodne, zgodne z realizowaną aktywnością i treściami edukacyjnymi. Każdy uczeń, znając kryteria sukcesu, będzie umiał ocenić, czy poziom wykonania zadania pozwala na jego zaliczenie.

Harmonogram działań w ramach innowacji: wrzesień 2022 – wprowadzenie innowacji, czerwiec 2023 – ewaluacja, sierpień 2023 – podjęcie decyzji o kontynuacji innowacji bądź powrocie do 6-stopniowej skali ocen. Osoby zaangażowane w realizację innowacji: nauczyciel plastyki.

Spodziewane efekty innowacji pedagogicznej: uczniowie zaangażowani w proces twórczy, odpowiedzialni za swoje działania, potrafią zweryfikować efekty swojej pracy, nie boją się porażek i niepowodzeń, ocena przestaje być jedyną motywacją do pracy, uczeń staje się samodzielny i świadomy.

Sposoby ewaluacji innowacji pedagogicznej: styczeń 2023 – ocena śródroczna, czerwiec 2023 – ocena roczna, ankieta badająca opinie uczniów, obserwacja, wnioski, rekomendacje.

Zgodnie z harmonogramem działań, po ewaluacji i zbadaniu opinii uczniów podjęłam decyzję o kontynuacji takiego sposobu pracy na plastyce. Kiedy podzieliłam się tą wiadomością z uczniami prawdziwie się ucieszyli, co przyjął z dużą radością. Zachęcam wszystkich czytelników, nauczycieli, do poszukiwań innowacyjnych form pracy. Takich, które zmotywują uczniów, zaangażują ich bardziej, dadzą poczucie

sprawczości i odpowiedzialności za swoje działania. „Jako pedagodzy musimy brać poważnie ciężary na nas obowiązek kształtowania otoczenia, które służy nastawieniu na rozwój – takiego, w którym dzieci nie czują się zagrożone krytyką, rozumieją, że wierzymy w ich rozwojowy potencjał i są świadome naszej gotowości do tego, by współpracować z nimi w procesie uczenia się. Nasza praca polega na tym, aby pomagać dzieciom rozkwitać, a nie szukać powodów, dlaczego im się to nie udaje”. Zaufajmy potencjałowi dzieci i rozwijajmy go. „Osiągamy to, pomagając im nabywać umiejętności i znajdować środki prowadzące ku wybranym celom”. Życzę Państwu udanych działań, skutecznych prób i efektywnych poszukiwań na drodze do rozwijania postaw twórczych uczniów oraz swoich, a także radości z codziennej pracy w rozwijaniu uzdolnień Waszych podopiecznych.

PRZYPISY

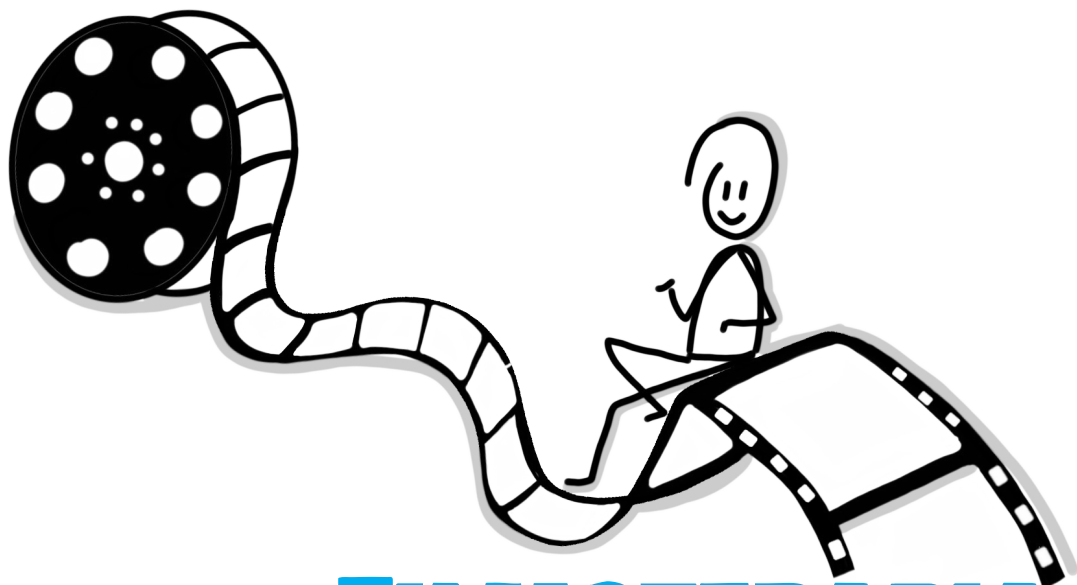
- ¹ C. Dweck, *Nowa psychologia sukcesu*, Warszawa 2022, s. 226
- ² C. Dweck, *Nowa psychologia sukcesu*, Warszawa 2022, s. 244-245
- ³ tamże, s.243

BIBLIOGRAFIA

Dweck C., *Nowa psychologia sukcesu*, Warszawa 2022

MAGDALENA KOZAK-JABŁOŃSKA

nauczycielka muzyki i plastyki, doradca metodyczny nauczycieli przedmiotów artystycznych, pasjonatka kaligrafii, trenerka myślenia wizualnego. Prowadzi fanpage @sztuka.w.plecaku „O sztuce w życiu i życiu ze sztuką”.

FILMOTERAPIA W SZKOLE

IZABELLA BARTOL, KATARZYNA WŁODKOWSKA

W obecnym świecie film jest dziedziną sztuki, która towarzyszy dzieciom niemal od narodzin. Dzieci i młodzież bardzo szybko wkraczają w świat kultury masowej, a film jest jego częścią. Młodzi ludzie żyją na co dzień online, a przez ich głowy przemierzają się każdego dnia dziesiątki ruchomych obrazów. Potrafią bez problemu nagrać film i wrzucić go do sieci. Jednak, czy potrafią również z taką samą swobodą opowiadać o emocjach zawartych w dziele filmowym? Czy potrafią tak dobierać projekcje, by treści w nich zawarte były nie tylko atrakcyjne, ale również wartościowe?

Konsekwencją powierzchownej analizy treści i niewłaściwego jej doboru jest narażenie się młodzieży na niewłaściwe odczytanie motywów działań bohaterów filmowych, intencji twórcy czy kreacji współczesnej rzeczywistości.

Praca z wykorzystaniem filmu posiada wiele zalet.

Oto kilka z nich:

- rozwijanie zainteresowań uczniów filmem;
- zapoznanie z historią kina oraz językiem filmowym;
- kształtowanie umiejętności analizy dzieła filmowego;
- kształtowanie umiejętności analizy wartości ważnych w życiu człowieka, zachowania bohaterów, dokonywanych przez nich wyborów;
- rozwijanie umiejętności samodzielnego myślenia, konstruowania opinii;
- rozwijanie umiejętności aktorskich, reżyderskich i scenograficznych;
- kształcenie umiejętności, krytycznego myślenia;
- rozwijanie umiejętności pracy w parach i grupach;
- rozwijanie umiejętności swobodnego wypowiedzania się.

Mówi się, że ludzie pamiętają 10% tego, co usłyszą, 20% tego, co zobaczą, 40% tego, o czym rozmawiają i 90% tego, co zrobią. Oglądanie filmu połączone z warsztatem zwiększa prawdopodobieństwo, że uczniowie zapamiętają to, o czym była mowa. Ponadto udowodnione jest, o czym pisał H. Gardner, że lepiej zapamiętujemy treści, które są dla nas przyjemne i dobrze nam się kojarzą, np. pierwsza randka, pierwsza podróż. Nazywa to efektem flow, czyli uskrzydlenia. Uważa, że to najlepsza metoda uczenia dzieci, ponieważ uruchamia motywację wewnętrzną. (2) Gardner uważa, że niesprawiedliwie jest mówić, że mamy tylko jedną intelligen-

cję. Twierdzi on, że jest ich przynajmniej kilka (na razie 7, ale lista nie jest jeszcze zamknięta i można ją poszerzać, co czynią inni badacze). Wyróżnia następujące rodzaje inteligencji:

- językową,
- matematyczno-logiczną,
- muzyczną,
- kinestetyczną,
- przestrzenną,
- intrapersonalną,
- interpersonalną.

Film jest przestrzenią pomagającą zobrazować problemy, których doświadcza młodzież; eksponuje refleksje, poddając je pod dyskusję podczas lekcji wychowawczej. Bez wątplenia stanowią pretekst do rozważań na temat wartości i postaw.

Wielu ludzi traktuje oglądanie filmów jako rozrywkę, formą relaksu i odpoczynku. Często, oglądając filmy, śmiejemy się, płaczymy, przeżywamy problemy bohaterów filmu. Niektórzy zarzucają twórcom filmów, że promują w swoich dziełach zachowania niewłaściwe, pochwalają przemoc, wzbudzają w młodych ludziach agresję wobec otoczenia. Twórcy nurtu filmoterapii wychodzą jednak z założenia, że skoro film może działać źle, może również mieć właściwości lecznicze i modelować w ludziach również te właściwe zachowania. Nad tym problemem pochylił się amerykański psycholodzy Wedding i Boyd, którzy opisują stan człowieka oglądającego film jako stan dysocjacji, w którym rzeczywistość i poczucie realności są na chwilę zawieszane. Widz dostrzega w bohaterach i przeżywanych przez nich problemach swoje własne. Mocno się z nimi identyfikuje.

Filmoterapia wywodzi się z biblioterapii i wykorzystuje ten sam mechanizm. W filmoterapii pacjent dostaje zadanie domowe – ma przeczytać książkę i zidentyfikować się z jej bohaterem przeżywającym te same konflikty i problemy co on. Dzięki temu potrafi lepiej zrozumieć sytuację,

w której się znalazł i lepiej sobie z nią poradzić. Morawski wyróżnia trzy etapy procesu radzenia sobie z problemami dzięki biblioterapii, są to:

a) identyfikacja – polega na identyfikacji przez pacjenta pewnych podobieństw z bohaterem i poczuć emocjonalnego z nim związku. Jest to wstęp do procesu zmiany zachodzącej w pacjencie;

b) oczyszczenie – ukryte uczucia i treści wypływają na wierzch, stają się widoczne zarówno dla pacjenta, jak i terapeuty;

c) wgląd – kiedy pacjent dzięki zrozumieniu motywów zachowania głównego bohatera, uświadamia sobie istotę swoich problemów.[1]

By prowadzić zajęcia filmowe nie trzeba być wykwalifikowanym terapeutą. Nie należy też brać sobie za cel „leczenia” uczniów czy „wyprowadzania ich z traumatycznych przeżyć”. Od tego są specjaliści. Naszym zadaniem jest stworzenie, poprzez pracę z filmem, okazji do tego, by młody człowiek zrozumiał świat, który go otacza i skonfrontował się ze swoimi emocjami. Traktujmy więc film jako narzędzie wspierające przy wykorzystaniu następujących umiejętności, tj.

– umiejętności zadawania otwartych pytań (nie pytamy: „Czy podobał Ci się film?”, ale „Co sądzisz o filmie?”;

– wykorzystania parafrazy i klaryfikacji (to dwie podstawowe techniki komunikacyjne, dzięki którym pokazujemy, że słuchamy naszego rozmówcę, a jednocześnie nie oceniamy jego wypowiedzi;

Parafraza to powtórzenie własnymi słowami, tego, co zostało powiedziane: „Jeśli Cię dobrze zrozumiałem, to...”, „Czy chodziło Ci o to, że...”.

Klaryfikacja natomiast to uchwycenie sensu wypowiedzi. Umiejętność podsumowania, czyli zebrania wszystkich wypowiedzi, dokonania oglądu stanowisk i opinii, wychwycenie podobieństw i różnic w odczuciach związanych z filmem;

– umiejętności prowadzenia dyskusji (udzielanie głosu, motywowanie albo reagowanie, gdy ktoś monopolizuje);

– umiejętności reagowania w sytuacjach trudnych (asertywność połączona z empatią). Z jednej strony musimy reagować, gdy ktoś obraża bohatera, ocenia go, czy potępia, z drugiej jednak strony rozumieć, że film może wywołać w uczniu emocje, nad którymi nie potrafi zapanować.

Kompetencje audiowizualne to pojęcie, które odnosi się do dyspozycji i umiejętności, ale także do wiedzy. Kompetencje to interpretacja, wartościowanie, porównywanie, selekcjonowanie i świadome korzystanie z przestrzeni medialnej.

Oprócz strony interpretacyjnej niezwykle istotna dla twórcy programu jest część kreatywna, czyli umiejętność tworzenia przekazów audiowizualnych, dzielenia się nimi w przestrzeni publicznej. Oba te aspekty kompetencji audiowizualnych są współcześnie nieodłącznym komponentem życia społecznego, stanowią narzędzie w budowaniu relacji interpersonalnych. Filmy dla przedstawiciela młodego pokolenia są najpowszechniejszą formą uczestnictwa w kulturze. Należy zwrócić uwagę na fakt, że filmy to nie tylko produkcje kinowe czy telewizyjne, ale również wideoklipy, reklamy, relacje informacyjne, spoty polityczne czy grafiki. Film jest naturalnym otoczeniem ucznia i ta świadomość jest pierwszym aspektem użyteczności filmu w edukacji kulturowej. Jako naturalny składnik kultury film nie budzi oporów w edukacji polonistycznej. Program nauczania edukacji medialnej ma na celu budowanie wrażliwości literackiej, ponieważ wyposaża ucznia w kategorie fabuły, świata przedstawionego, wątku, scenerii, gatunku, konwencji czy poetyckości. Film jest tu postrzegany jako samodzielna wypowiedź artystyczna, która służy formowaniu sposobów i nawyków głębokiej refleksji kulturowej.

Współczesny świat jest zdominowany obrazem. Obecnie człowiek szuka prostszych rozwiązań, a przekazniki audiowizualne stanowią idealny sposób na podanie wielu informacji w krótszym czasie. Ponadto sposób docierania, jaki oferuje film wydaje się o wiele bardziej naturalny i oczywisty. Przedmiot, jakim jest język polski, podejmując dialog z pozastównymi przekazami kulturowymi, od architektury po muzykę, powinien być również otwarty na ścieżkę sztuk audiowizualnych. Ikoniczność jest narzędziem komunikacji, które łącząc różne dyscypliny, przekazuje ponadczasowe treści. Spotykając się z tak ogromnym wpływem tekstu filmowego (czy to w charakterze artystycznym czy dokumentalnym) powinno się prawidłowo odczytywać całe

bogactwo, jakie ze sobą niesie. Edukacja medialna zwiększa świadomość uczniów i przez to wpływa na jakość ich życia codziennego. Poprzez zrozumienie zabiegów stosowanych przez media, ukryte przesłania i oddziaływanie na podświadomość, uczeń nabierze umiejętności, które sprawią, iż stanie się bardziej świadomym tego, z czym ma styczność każdego dnia. Szkoła mając na celu nie tylko edukację przedmiotową, ale również pomoc w zrozumieniu funkcjonowania społeczeństwa i sposobu życia, powinna być elastyczna w sposobie niesienia takiej wiedzy. Choć lekcje filmowe nie są w stanie zastąpić wykładu i samodzielnej lektury, to z pewnością mogą wzbogacić i uzupełnić tradycyjne treści wychowawcze i dydaktyczne.

IZABELLA BARTOL

nauczycielka języka polskiego, socjoterapeutka, certyfikowana trenerka oświaty i rozwoju, wykładowczyni akademicka, doradczyni metodyczna w latach 2018 – 2021, Expertka MIEE, ambasadorka ogólnopolskich programów edukacyjnych, tj. eTwinning i Wiosna Edukacji; prelegentka na ogólnopolskich konferencjach edukacyjnych, realizatorka ogólnopolskich i międzynarodowych projektów; tutorka w programie "KRUK" realizowanym na UAM, miłośniczka wykorzystywania w edukacji nowoczesnych technologii, autorka artykułów oraz kursów edukacyjnych dla wychowawców i polonistów, autorka bloga „Polski z klasą”, współpracuje z czasopiśmie „Polonistyka”, programem „Nowe Horyzonty Edukacji Filmowej, portalem „Nauczyciel w sieci”. Jest członkinią grupy Superbelrzy RP.

KATARZYNA WŁODKOWSKA

eduentuzjasta, członkini grupy Superbelrzy RP, doradca metodyczny, certyfikowana trenerka oświaty, nauczycielka języka polskiego i edukacji medialnej, koordynatorka ogólnopolskich i międzynarodowych projektów edukacyjno-humanitarnych. Prelegentka na wielu ogólnopolskich konferencjach. Wyróżniona w konkursie "Wielkopolski Nauczyciel Roku", w 2018 roku znalazła się w gronie 13 najlepszych nauczycieli w Polsce, w konkursie organizowanym przez Głos Nauczycielski. Od 15 lat z powodzeniem prowadzi klasy medialne, funkcjonujące na mocy programu autorskiego.

CYFROWA SZKOŁA Wielkopolsk@ 2020

Szanowni Państwo, Dyrektorzy Szkół, Nauczyciele,

będący już na etapie podsumowania działalności Projekt „Cyfrowa Szkoła Wielkopolsk@ 2020” realizowany przez Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu (w ramach wsparcia z programu WRPO 2014-2020) przez lata realizował cel, jakim było podniesienie jakości edukacji na każdym szczeblu kształcenia ogólnego w 700 szkołach województwa wielkopolskiego. W projekcie udało się przeszkolić ponad 5000 nauczycieli i nauczycielek oraz objąć zasięgiem działań ponad 13000 uczniów i uczennic. Do tej pory do szkół dostarczono aż 17300 tabletek i 1485 laptopów, aparaty cyfrowe ze statywami, stacje meteorologiczne, zestawy wideokonferencyjne i inne pomoce edukacyjne. W ramach działań udostępniono Platformę Edukacyjną, którą rozszerzono o funkcję zdalnego nauczania na każdym poziomie kształcenia pod nazwą „cyfrowalekcja.pl”.

Projekt „Cyfrowa Szkoła Wielkopolsk@ 2030” będzie kontynuować zadania związane z rozwojem kompetencji kluczowych, w tym kompetencji cyfrowych nauczycieli i uczniów w ramach realizacji zajęć edukacyjnych z wykorzystaniem aktywizujących metod kształcenia oraz TIK, ale uwzględnia zmieniające się potrzeby szkół, nauczycieli i uczniów oraz wpisuje swoje cele i założenia w Strategię Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku.

W nowym projekcie „Cyfrowa Szkoła Wielkopolsk@ 2030” planuje się wiele form wsparcia zapewniających kształtowanie i doskonalenie umiejętności uczniów. Główną z nich będą zajęcia pozalekcyjne realizowane z wykorzystaniem aktywizujących i badawczych metod kształcenia takich jak metoda projektu, strategia kształcenia problemowego, projekt badawczy. Zadania będą realizowane z wykorzystaniem nowoczesnych technologii i narzędzi cyfrowych oraz studiów multimedialnych i aplikacji cyfrowych umożliwiających prowadzenie kształcenia w formule zdalnej. Ponadto w projekcie zaplanowano opracowanie i udostępnienie jego odbiorcom bogatej bazy e-materiałów edukacyjnych.

Całkowicie nowym zadaniem będzie eksperyment pedagogiczny mający na celu wspomaganie szkół i minimalizowanie kryzysu kadrowego na rynku edukacyjnym poprzez wprowadzenie alternatywnych, innowacyjnych rozwiązań organizacyjnych kształcenia na odległość umożliwiających zachowanie ciągłości procesu edukacyjnego uczniów. Zostaną podjęte również działania mające na celu stworzenie Wielkopolskiego Portalu Oświatowego, w którym eksperci będą świadczyć pomoc nauczycielom. Zadanie to ma na celu wzmocnienie prestiżu oraz zaufania publicznego zawodu nauczyciela poprzez oferowanie wsparcia w zakresie poradnictwa, m.in. prawnego, psychologicznego, etyczno-moralnego.

Dziękuję bardzo za dotychczasową współpracę i zachęcam do udziału w przyszłym projekcie „Cyfrowa Szkoła Wielkopolsk@ 2030”.

Z poważaniem

Małgorzata Jagiełłowicz

Dyrektor Projektu „Cyfrowa Szkoła Wielkopolsk@ 2020”

Wicedyrektor ODN w Poznaniu

WIELKOPOLSKA

JEDNOSTKA EDUKACYJNA
SAMORZĄDU
WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO

PLACÓWKI OŚWIATOWE I JEDNOSTKI PROWADZONE PRZEZ SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO PODLEGŁE DEPARTAMENTOWI EDUKACJI I NAUKI

OŚRODEK DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W KALISZU

pełna informacja na stronie:
www.odn.kalisz.pl

PUBLICZNA BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA
KSIĄŻNICA PEDAGOGICZNA W KALISZU
pełna informacja na stronie:
www.kp.kalisz.pl

CENTRUM DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W KONINIE

pełna informacja na stronie:
www.cdnkonin.pl

CENTRUM DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W LESZNIE

pełna informacja na stronie:
www.cdn.leszno.pl

CENTRUM DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W PILE

pełna informacja na stronie:
www.cdn.pila.pl

OŚRODEK DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W POZNANIU

pełna informacja na stronie:
www.odnpoznan.pl

PUBLICZNA BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA W POZNANIU

pełna informacja na stronie:
www.pbp.poznan.pl

CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W KALISZU

pełna informacja na stronie:
www.cwrkdiz.kalisz.pl

CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W KONINIE

pełna informacja na stronie:
www.cwrkdiz.konin.pl

CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W LESZNIE

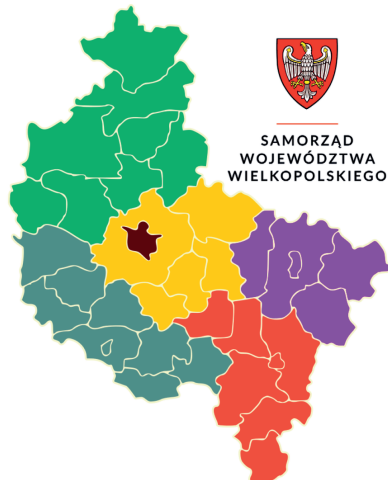
pełna informacja na stronie:
www.cwrkdiz.leszno.pl

CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W PILE

pełna informacja na stronie:
www.cwrkdiz.pila.pl

CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W POZNANIU

pełna informacja na stronie:
www.cwrkdiz.poznan.pl

SAMORZĄD
WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO

SZKOŁY

- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Gnieźnie
www.medyk.gniezno.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Koninie
www.medyk.konin.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Ostrowie Wlkp.
www.msz-ostrow.cba.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 1 w Poznaniu
www.wsckziu1.poznan.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 2 w Poznaniu
www.wsck.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Rawiczu
www.medyk-rawicz.com.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego we Wrześni
www.wscku-wrzesnia.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Złotowie
www.wsckziu-zlotow.pl
- Wielkopolski Samorządowy Zespół Placówek Terapeutyczno – Wychowawczych w Cerekwicy Nowej
www.cerekwica-mow.pl
- Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Niesłyszących im. Józefa Sikorskiego w Poznaniu
www.slysze.edu.pl
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Edukacji i Terapii w Starej Łubiance
www.zspstaralubianka.pl